

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის დეპარტამენტი

ლანა ბურკაძე

რომაული სამხედრო დასახლებები კოლხეთში

არქეოლოგიის დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად
წარმოდგენილი დისერტაცია
სპეციალობა: არქეოლოგია

სამეცნიერო
ხელმძღვანელი:
ისტორიის დოქტორი,
ასოც.პროფ: ე. კახიძე

ოპონენტები:

ბათუმი

2021

შესავალი

საკითხი, რომელსაც დისერტაციაში ვეხებით, წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პერიოდს კოლხეთის ისტორიისათვის. ანტიკური პერიოდი, რომელიც კოლხეთში საკმაოდ აქტიური და მრავალფეროვანი ჩანს, წერილობითი წყაროებითა და არქეოლოგიური მასალით, ყოველწლიურად უფრო მეტად იწვევს მკვლევართა დაინტერესებას.

ანტიკურ სამყაროსთან კონტაქტები ჯერ კიდევ ბერძნული კოლონიზაციიდან დაიწყო, როდესაც ერთმანეთის გვერდით თანაცხოვრობენ ბერძნები და კოლხები. რომაელებმა ძვ.წ. I საუკუნიდან დაიწყეს დაინტერესება კავკასიით, მათ შორის კოლხეთით, რომელიც მათთვის მიმზიდველი იყო, როგორც ტერიტორიით, რომელიც წარმოადგენდა დამცავ ბარიერს ჩრდილოეთიდან შემომავალი ტომებისაგან, ასევე მათთვის ეს იყო სავაჭრო-ეკონომიკური თვალსაზრისითაც მიმზიდველი ტერიტორია. ისევე როგორც სხვა, რომაელების მიერ დაპყრობილ ქვეყნებში, მათ კოლხეთშიც დაიწყეს თავიანთი გარნიზონების ჩაყენება, რათა მათთვის უფრო გამარტივებულიყო იმ დროს კოლხეთში გაბატონებული მეკობრეობის წინააღმდეგ ბრძოლა და ამავდროულად უფრო მარტივი იქნებოდა გაეკონტროლებინათ ჩრდილოეთი საზღვარი.

ფაქტია, რომ პროცესი, რომელიც რომაელების გარნიზონების განლაგებას და ახალი ტერიტორიების ათვისებას ისახავდა მიზნათ, დაიწყო ახ.წ. I საუკუნიდან და გაგრძელდა III საუკუნემდე, სანამ რომაელებმა კოლხეთში არ დაარსეს იმ დროისათვის მათთვის უკიდურესი პუნქტი ბიჭვინთაში. შესაძლოა, ტერიტორიების „ათვისების“ პროცესი უფრო ღრმად შუაგულ კოლხეთშიც გავრცელებულიყო, ისევე როგორც სხვა აღმოსავლურ პროვინციებში, რომ არა რომის იმპერიის პრობლემები, რამაც საბოლოოდ მისი გაყოფა გამოიწვია.

წერილობითი წყაროების დადასტურებად შეგივიძლია მოვიყვანოთ ის არქეოლოგიური აღმოჩენები, რომელიც XIX საუკუნიდან დღემდე გრძელდება, და

ყოველ წელს ახალი აღმოჩენები ფიქსირდება, რაც ავსებს არა მხოლოდ კოლხეთის ისტორიას და არქეოლოგიას, არამედ რომის და ზოგადად მსოფლიო ისტორიას.

საკვლევი თემის აქტუალობა: დისერტაცია აქტუალურია იმ მხრივ რომ ის წარმოადგენს იმ წყაროების, ისტორიოგრაფიისა და არქეოლოგიური მასალების ერთობლიობას, რომელიც დაგროვდა საკითხის ირგვლივ. ნაშრომში წარმოდგენილია რომაელი და ბიზანტიური მწერლების ნაშრომები, რომლებიც გადმოგვცემენ იმ დროს არსებულ პოლიტიკურ, საზოგადოებრივ და ეკონომიკურ მდგომარეობას კოლხეთში, ადგილობრივი ტომების და მათი მმართველების ურთიერთობას.

განხილულია პროცესები, რომელიც თან ერთვოდა რომაელების ინტერესებს კოლხეთში და მათ მიერ ციხეების დაარსებას. ამასთანავე, ნაშრომში მოცემულია არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი მასალები, არქიტექტურული კომპლექსები, რომლებიც, თავის მხრივ, ავსებს წერილობით წყაროებს და ერთიანობაში გვაქვს შესაძლებლობა აღვადგინოთ ჩვენთვის საინტერესო პერიოდი კოლხეთის ტერიტორიაზე.

კვლევის მიზანია დასავლეთ საქართველოში, კოლხეთში რომაული გარნიზონების - გონიო-ავსაროსის¹, ფაზისის, სებასტოპოლისისა და ბიჭვინთის განვითარების და დაარსების მიზეზების, ისტორიის, დაკნინების მიზეზების შესწავლა. რომალები კოლხეთში ძვ.წ. I საუკუნეში გამოჩნდნენ, რასაც მოჰყვა მათი დაპყრობითი პოლიტიკის გატარება კოლხეთში, ისევე როგორც სხვა რომის მიერ დაპყრობილ ტერიტორიებზე. ნაშრომში განვიხილავთ მიზეზებს, თუ რამ გამოიწვია რომაელების მიერ კოლხეთით დაინტერესება, რა იყო კოლხეთში რომაული გარნიზონების ჩაყენების მიზეზი, რა ფაქტორებმა იქონია გავლენა. განვიხილავთ რომაულ და ბიზანტიურ წყაროებს, რომელიც კოლხეთში რომაელების შემოსვლისა და რომაული გარნიზონების დაარსების საკითხებს ეხება. ნაშრომში წარმოდგენილია როგორც წერილობითი წყაროები ახლებური ინტერპრეტაციით, ასევე არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული მასალები, რომელიც მკითხველს მისცემს საშუალებას მიიღოს სრულყოფილი

¹ რომაულ წყაროებში გონიო-ავსაროსი მოხსენიებულია, როგორც მხოლოდ ავსაროსი, ხოლო სახელწოდება გონიო უკვე დაემატა XIV საუკუნიდან. დღეს ციხის აღსანიშნავად მკვლევარები იყენებენ გონიო-ავსაროსს.

ინფორმაცია კოლხეთში რომაელების პოლიტიკასა და გარნიზონების დაარსებისა და ფუნქციონირების შესახებ.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე: წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს შესწავლილი მასალების ახლებული ინტერპრეტაციის ცდას უახლესი არქეოლოგიური აღმოჩენებისა და გამოკვლევების გათვალისწინებით. ნაშრომში განხილული ციხეები წარმოადგენდა Pontos limes-ის თავდაცვითი სისტემის ხაზს. ნაშრომში წარმოდგენილი ციხეების შიდა და გარე ტერიტორიაზე მიმდინარე არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი მასალები, რომელიც გადმოგვცემს რომაელებისათვის ჩვენი საკვლევო ციხეების მნიშვნელობას. აღნიშნული მასალების საფუძვლზე გვაქვს საშუალება დავადგინოთ რომაული სამხედრო დასახლებების მნიშვნელობა და არსი კოლხეთის ტერიტორიაზე.

1. ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა

როდესაც ვსაუბრობთ ძველ კოლხეთზე, მასში მოვიაზრებთ დასავლეთ საქართველოს. რთულია ზუსტი განსაზღვრა თუ საიდან სადამდე ვრცელდებოდა კოლხეთის ტერიტორია. საკითხთან დაკავშირებით არსებობს რამოდენიმე მოსაზრება. მეცნიერთა ერთი ნაწილის ამ რეგიონს დასავლეთით სინოპემდე და უფრო შორს ათავსებს, მეორენი - კი თანამედროვე ქართველების განსახლების არეალით შემოიფარგლებიან. ასევე პრობლემურია აღმოსავლეთის საზღვარიც, კრასნოვი კოლხეთს სამხრეთ და ჩრდილოეთ ნაწილებად ჰყოფდა და მათ საზღვრად მდინარე ჩოლოქს ასახელებდა (Краснов 1915:5).

მკვლევართა ნაწილი კოლხეთს თავისი რეგიონებისა და ცენტრების მიხედვით რამოდენიმე ნაწილად ყოფენ: 1. სამხრეთ-დასავლეთი კოლხეთი – ეკონომიკური ცენტრი ფიჭვნარი. ამ რეგიონში მოიაზრებენ თანამედროვე აჭარას (როგორც სანაპირო ზოლით, ასევე მთიანი რაიონებით) და ოზურგეთის მუნიციპალიტეტის სანაპირო ზოლს, რომელიც ვრცელდება გონიოდან ურეკამდე; 2. კოლხეთის ცენტრალური

სანაპირო ზოლი – ეკონომიკური ცენტრი ფასისი, რომელიც მოიცავს თანამედროვე ლანჩუთის მუნიციპალიტეტის სანაპირო ზოლს, ქ. ფოთსა და მის მიდამოებს, ხობის, ზუგდიდისა და გალის მუნიციპალიტეტებს; 3. ჩრდილო-დასავლეთი კოლხეთი – ეკონომიკური ცენტრი დიოსკურია. რეგიონი მოიცავს თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიას, როგორც სანაპირო ზოლს, ასევე შიდა რაიონებს, გალის გამოკლებით; 4. ცენტრალური კოლხეთი, მდ. რიონის სამხრეთით – ცენტრით ძველი ვანი. მოიცავს ოზურგეთისა და ლანჩუთის მუნიციპალიტეტების შიდა ტერიტორიას, ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტს, სენაკის, აბაშის და სამტრედიის მუნიციპალიტეტების იმ ნაწილს, რომლებიც მდ.რიონის სამხრეთით მდებარეობს, ასევე ვანისა და ბაღდადის მუნიციპალიტეტებს. 5. ცენტრალური კოლხეთი, მდ. რიონის ჩრდილოეთით. რეგიონი ძვ.წ. V-I სს-ში გამოკვეთილი ცენტრის უქონლობის გამო, ვარაუდობენ, რომ ძველ ვანს ექვემდებარებოდა (თოლორდავა, 1980; გვინჩიძე, 2003:23-28). 6. აღმოსავლეთი კოლხეთის რეგიონიც, ისევე როგორც წინამორბედი, შეიძლება ძველ ვანს იყო დაქვემდებარებული. 7. ჩრდილო-აღმოსავლეთი კოლხეთი – ცენტრი საირხე. რეგიონი მოიცავს ძირითადად თანამედროვე საჩხერისა და ჭიათურის მუნიციპალიტეტებს. 8. კოლხეთის მთიანი ზოლი - ძეგლები, რომლებიც ამ რეგიონის არქეოლოგიურ კულტურას გამოხატავს, ძირითადად, მესტიისა და ონის მუნიციპალიტეტებშია აღმოჩენილი კოლხეთის მთიან ზოლს არ გააჩნია ცენტრი (უფრ. ვრცლად იხ. ახვლედიანი, 2005:65-71; ახვლედიანი, ელაშვილი, კირკიტაძე, ხარაბაძე, ასათიანი, 2017:19-43).

ბერძნულ სამყაროში სახელმა “კოლხეთი” (კოლხიდა) – ადრე მოიპოვა ზოგადი მნიშვნელობა და ხშირად აღნიშნავდა შავიზღვისპირა ქვეყანას კავკასიონის ქედიდან დაწყებულს ვიდრე დღევანდელ ტრაპეზუნტის რაიონებამდე. მაგრამ, ასეთი ფართო მნიშვნელობის გარდა, ეს ტერმინი, ზოგჯერ უფრო ვიწრო – ეთნიკური ან პოლიტიკური ერთეულის მნიშვნელობითაც გამოიყენებოდა (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები 1970:273).

კოლხეთი და მისი წინამორბედი გაერთიანება დაიანი, მოხსენიებულია ურარტულ და ასურულ ლურსმულ წარწერებში, რომელიც ძვ.წ. XII-VIII საუკუნით

თარიღდება (Меликишвили 1963; მელიქიშვილი 1966; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები 1970:252).

სტრაბონზე დაყრდნობით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ახ.წ. I საუკუნის პირველ ნახევარში რომაელების მიერ იმართებოდა ტერიტორია ფაზისიდან ევფრატის ჩათვლით და მათ რომაელების მიერ დანიშნული დინასტიები მართავდნენ, თუმცა მათი ქვეშევრდომები საჭირო დროს თუ მოიხერხებდნენ, „ჯანყდებოდნენ“ ხოლმე რომაელების მიერ დანიშნულ მმართველთა წინააღმდეგ (ყაუხჩიშვილი 1957:98). სტრაბონი აზიის მხარის ქვენებს შორის ასახელებს ჰენიოხებს, კერკეტებს და მაკრონებს, და ამბობს, რომ ჰენიოხების შემდეგ მდებარეობს კოლხიდა, კავკასიისა და მოსხების მთების ქვემოთ და ამის შემდგომ უკვე იწყებს სათითაოდ „ქვეყნების“ ჩამოთვლას (ყაუხჩიშვილი 1957:118).

არიანზე დაყრდნობით შესაძლებელია ახ.წ. 132 წ ვითარების რეკონსტრუქცია. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში მაშინაც ცხოვრობდა სხვადასხვა ტომი, რომლებსაც თავიანთი მეფეები ჰყავდათ და რომელთა უმრავლესობაც დანიშნული იყო რომაელების მიერ. განსხვავებული მდგომარეობა იყო სამხრეთ შავიზღვისპირეთში, სადაც მხოლოდ ერთ ტომს სანებს არ გააჩნდათ მეფე, რომელიც ამავდროულად ტრაპეზუნტელების მეზობლები და მტრებიც ყოფილან (Arrian, PPE, 1,11).²

არიანეს მონაცემებით ვგებულობთ, რომ იბერია საკმაოდ იყო შემოჭრილი კოლხეთის ტეროტორიაზე, რომის სამმართველო არეალში და ისინი ძიდრიტებს განაგებდნენ, რომლებიც დაახლ. დღევანდელი აჭარის ტერიტორიაზე იყვნენ განსახლებულნი. მისივე მონათხრობით ვიგებთ, რომ რომის გავლენის სფერო მთავრდებოდა სებასტოპოლისით, ამის შემდგომ კი მდებარეობდა პიტიუნტი (Arrian, PPE, 1,18), რომელიც, როგორც ჩანს, ბოსფორის სამეფოს გავლენის ქვეშ იყო.

² სანები არ ემორჩილებოდნენ რომაელებს და წესისამებრ „სისტემატიურად“ გადასახადი არ შეჰქონდათ ხაზინაში, რაც არიანეს განრისხებას იწყვედა და ის იმედოვნებდა, რომ შემდგომში სანები ასე არ გააგრძელებდნენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში მათ გამევება ემუქრებოდათ (Arrian, PPE, 1,11).

ამიანე მარცელინეზე დაყრდნობით, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ახ.წ. IV ს სამხრეთ და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ანტიკური ცენტრებიდან მხოლოდ ტრაპეზუნტი და პიტიუნტი განაგრძობენ სისხლსავსე ცხოვრებას (Amm.Marc. 12, 16). მარცელინე ასევე მოიხსენიებს მდინარე ფაზისსა და ფაზისელებს, რომელთაც ეგვიპტელების „ძველ მოდგმად“ მოიხსენიებს, რომლის შემდგომაც მდებარეობს დიოსკურია (Amm.Marc. 12, 24).

„ნოტიცია დიგნიტატუმში“, რომელიც ახ.წ. V საუკუნის დასაწყისით თარიღდება, მოცემული კოლხეთში მცოხვრები ტომების დასახელება, აბაზგებისა და ჭანების კოპორტა, რომლებიც იმ დროს რომაული ჯარის შემადგენლობაში იყვნენ და ნილოსის მარჯვენა სანაპიროზე მდგარან (Notitia dignitatum 31).

მეხუთე საუკუნის ანონიმი ავტორი, თავის ნამუშევარში გადმოგვცემს, რომ: „მდინარე არქაბიდან მოკიდებული ვიდრე ოფიუნტის წყლამდე წინათ ცხოვრობენ ეგრეთწოდებული ეკხირიელების ტომი, ხოლო ამჟამად ცხოვრობენ მაქელონები და ჰენიოხები. აფსარის წყლიდან ვიდრე მდინარე არქაბემდე წინათ ცხოვრობდნენ ეგრეთწოდებული ბიზერები, ამჟამად ცხოვრობენ ძიდრიტები“ (ყაუხჩიშვილი, 1965:5). ანონიმისვე ცნობით სებასტოპოლისიდან მოყოლებული აფსაროსის „წყლამდე“ ცხოვრობდნენ კოლხები, რომლებსაც შემდგომ სახელწოდება „გადაერქვათ“ და ეწოდათ ლაზები. ეს ინფორმაცია მიგვანიშნებს იმაზე, რომ უკვე V საუკუნეში მთლიანად აღმოსავლეთ შვიზღვისპირეთს (კოლხეთის ტერიტორიას) ეწოდა ლაზიკა (ყაუხჩიშვილი 1965:7).

2. წყაროები და ისტორიოგრაფია

წყაროები, როგორც წერილობითი, ასევე მატერიალური მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ჩვენი ისტორიისა და არქეოლოგიის შესწავლის პროცესში, განსაკუთრებით

მაშინ, როდესაც ჩვენს მიერ შესასწავლი მოვლენა თუ პერიოდი შორეული წარსულით თარიღდება.

წერილობითი წყაროებიდან პირველი ჩვენთვის საინტერესო ავტორი, რომელიც კოლხეთის შესახებ გვაწვდის ინფორმაციას არის ქსენოფონტე (ძვ.წ. V-IV სს). თავის ნაშრომში „ანაბაზისი“ ის აღგვიწერს კოლხეთის ტერიტორიაზე განსახლებულ ტომებს, მათ დამოკიდებულებას ერთმანეთისა და სხვა ტომების მიმართ (Xen. 4,1).

სტრაბონი, რომელიც ძვ. წელთაღრიცხვისა და ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნაზე მოღვაწეობდა თავის „გეოგრაფიაში“ აღწერს, რომ უკვე ახ.წ. I საუკუნის პირველ ნახევარში რომაელების მიერ იმართებოდა ტერიტორია ფაზისიდან ევფრატის ჩათვლით და მათ რომაელების მიერ დანიშნული დინასტიები მართავდნენ (Strabo, 6.4.2).

ახ.წ. 77 წლამდე კოლხეთში რომაელი სამხედროების ყოფნაზე საუბრობს პლინიუსი, რომელიც ერთ Castellum-ს სებასტოპოლისში ასახელებს, დიოსკურიის მახლობლად, მეორეს კი აფსაროსში, შემდგომ უკვე მიუთითებს, რომ სებასტოპოლისის შემდეგ არის ქალაქი პიტუნიტი, „უმდიდრესი ქალაქი“ რომელიც გამარცვულ იქნა ჰენიოხების მიერ (Plin. HN 6,12).

არიანეს „პერიპლუსში“ აღწერილია იმ დროს ახ.წ. 132 წელს აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ჩაყენებული რაზმების და ციხეების მდგომარეობა. ციხეებს, რომლებიც წარმოადგენდა რომის მიერ დაქვემდებარებული ტერიტორიების მაკონტროლირებელ ძალას. ის თავის ნაშრომში მოიხსენიებს შემდეგ ციხეებს: აფსაროსს, ფაზისსა და სებასტოპოლისს (კეჭაყმაძე 1961:15).

ამიანე მარცელინე ქალაქებს შორის აღნიშნავს ფაზისსა და დისკურიას, „არის მდინარის მიხედვით სახელგანთქმული ქალაქი ფაზისი და ახლაც კარგად ცნობილი დიოსკურია“ (გეორგიკა, 1961:112).

V საუკუნეში მოღვაწე ანონიმი გვაწვდის ინფორმაციას, რომელიც მეტ-ნაკლებად თითქოსოს იმეორებს არიანეს ცნობებს, მაგრამ ამავდროულად მის ცნობებში არის ახალიც, რომელიც ჩვენთვის სანდო და მისაღებია. მაგალითად, დიოსკურიიდან

(სებასტოპოლისიდან) თუ მიემართებით პირველი ნავსადგური არის პიტიუნტში. არიანესგან განსხვავებით, ანონიმი აფსაროსს უკვე სოფლად მოიხსენიებს (ყაუხჩიშვილი 1965:9-10).

V საუკუნის ავტორი ზოსიმე აღწერს, სკვითების მიერ ბიჭვინთის აოხრებას, პირველი შემოსევა სკვითების მარცხით დასრულდა ადგილობრივი ჯარის მეთაურის სუკესიანუსის ძალისხმევით. სუკესიანუსის გაწვევის შემდეგ სკვითები კვლავ დაესხნენ ბიჭვინთას და აიღეს კიდევ ციხე. ბიჭვინთის შემდგომ ისინი ასევე თავს დაესხნენ ფაზისს (ყაუხჩიშვილი 1965:269).

Notitia dignitatum, რომლის სახელიც ასე ითარგმნება „ნუსხა ყველა თანამდებობისა და მმართველობისა, როგორც სამოქალაქო ისე სამხედროსი, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მხარეების“, რომელიც V საუკუნის დასაწყისის მიეკუთვნება, მოხსენიებულია პიტიუნტი და სებასტოპოლისი, როგორც ციხეები, რომლებიც დასახლებულნი არიან ფრთეულთა და კოჰორტთა საბინადრო ადგილებად (გეორგიკა, 1961:176). სებასტოპოლისში მდგარა „კლავდიუსის სახელობის პირველი ცხენოსანი კოჰორტა“ (or. XXXVIII), რომელიც იერარქიულად არა კაბადოკიის, არამედ Dux Armenic-ის „არმენიის მართველს“ ექვემდებარებოდა. ამავე წყაროს თანახმად პიტიუნტში დაბანაკებულია ერთი „ალა ბედნიერი თეოდოსის სახელობის“ (Ala Felix Theodosiana), ანუ სულ ცოტა 500 მხედარი (ლორთქიფანიძე, 1991:57).

VI საუკუნის ავტორი პროკოფი კესარიელი გადმოგვცემს აფსაროსისათვის სახელის დარქმევის ისტორიას და შემდგომ უკვე აღნიშნავს ქალქის მრავალრიცხოვნებას. ქალაქის ირგვლივ მდებარე თეატრს, ჰიპოდრომს და „მრავალი სხვა რამეს“, რომელიც ქალაქს გააჩნდა. შემდგომ უკვე პროკოფი ასახელებს სებასტოპოლისსა და პიტიუნტს. ის აღნიშნავს, რომ ამ ციხეებში რომალებმა თავიდანვე ჩააყენეს რომაელი ჯარისკაცები და რომ მათ მის დრომდე, ანუ პროკოფის დრომდე ჰქონდათ სადარაჯოები (გეორგიკა 1961:105-107).

იუსტინიანეს ნოველებში, რომელიც VI საუკუნით თარიღდება, მოხსნიებული ჰყავს პეტრა, პიტიუინტი და სებასტოპოლისი, რომელთაც ის მიიჩნევს, როგორც ციხე-სიმაგრეებს, ვიდრე ქალაქებს (გეორგიკა 1965:37).

ეპიგრაფიული მასალებიდან მნიშვნელოვანია წარწერები იტალიიდან და ეგვიპტიდან. იტალიაში ნაპოვნ მასალაში საუბარია, ვინმე Marcus Plaetorius Celer-ზე, რომელიც იყო Praeposites humerorum tendentiu in Ponto Absaro, რომელიც დაჯილდოებული იქნა იმპერატორ ტრაიანეს მიერ პართიელთა წინააღმდეგ ბრძოლაში მონაწილეობისათვის (113-117 წწ), რომელიც ამავდროულად, გარკვეული დროის განმავლობაში ასრულებდა რომაული დამხმარე კოჰორტის ხელმძღვანელის მოვალეობს, რომელიც იმდროისათვის განლაგებული იყო აფსაროსში. მოცემული ინფორმაცია გვაძლევს საშუალებს ვივარაუდოთ, რომ ამ დროისთვის ანუ 113-117 წლებში გონიო-აფსაროსში განლაგებული იყო დამხმარე კოჰორტა (Мамуладзе, Халваши, Асланишвили, 2002:33).

ეგვიპტეში, ფაიუმში აღმოჩენილია ახ.წ. II საუკუნის პაპირუსი, სადაც დატანილია ინფორმაცია ვინმე მარციალზე, რომელიც გახლდათ Cohorta II Claudina-ის ვეტერანი, კოჰორტის, რომელიც იდგა აფსაროსში. მ. შპაიდელის აზრით, Cohorta II Claudina წარმოადგენდა რომაული იმპერიის დამხმარე კოჰორტას, რომელიც განლაგებული იყო კაბადოკიაში ახ.წ. II საუკუნის შუა ხანებში. ფაქტის დადასტურებად შეგვიძლია მივიჩნიოთ 1995-1998 წლებში არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილ აგურებზე დატანილი წარწერა ინიციელებით COH და II, რომელსაც არქეოლოგები Cohorta II Claudina-ს მიაკუთვნებენ (Speidel 1984:106; Мамуладзе, Халваши, Асланишвили 2002:34-35). მნიშვნელოვანია წარწერებს მიეკუთვნება გონიო-აფსაროსში აღმოჩენილ აგურებსა და კრამიტებზე დატანილი წარწერები:

COH II [---] მსგავსი წარწერით აღმოჩენილია ოთხი ეგზემპლარი: ორი სახურავის კრამიტზე, ორიც აგურზე. აგური აღმოჩენილი იქნა ე.წ. „პრინციპიაზე“. აღმოჩენილი ფენა ახ.წ. I-III საუკუნეებით თარიღდება. მსგავსი წარწერიანი კრამიტის ფრაგმენტები აღმოჩენილია თერმამში, მაგრამ ფენა, რომელშიც აღმოჩნდა მიუკუთვნება ბიზანტიურ

პერიოდს, არქეოლოგთა ვარაუდით, კრამიტი მეორედ იქნა გამოყენებული. მკვლევარები წარწერას განმარტავენ, როგორც: COH II [CLA], კითხილობენ, როგორც Coh(ors) II Cla(udia) ან Cla(udiana) (M.P. Speidel 1984: 106; Mamuladze, Khalvashi, Aslanishvili 2002:34, სურ1; Kakhidze 2008: 19; M.A. Speidel 2009: 613; Mitford 2018: 412, 550).

I SAGI ან [II]I SAGI წარწერით აღმოჩენილია ორი ეგზემპლარი, ერთზე მთლიანადაა შემორჩენილი წარწერა, რომლის სავარაუდო რეკონსტრუქცია შემდეგნაირია: (Cohors) I sagi(ttaria) ან (Cohors) [II]I sagi(ttaria) (Mamuladze, Khalvashi, Aslanishvili 2002: 35, სურ. 3; Kakhidze 2008: Fig. 20; M.A. Speidel 2009: 620; Mitford 2018: 550). დღემდე არსებული ინფორმაციის მიხედვით აქ იყო დამხამრე კოჰორტა, რომელიც წარმოადგენდა კაბადოკიის პროვინციაში მდებარე არმიის ნაწილს, და სავარაუდოა, რომ ეს წარწერაც მათ ეკუთვნოდათ Cohors III Syrorum sagittariorum (Speidel 2009: 619–620). თუმცა, მკვლევარების აზრით, შესაძლებელია, რომ ყოფილიყო სამი მშვილდოსანთა კოჰორტა: Cohors I Bosporanorum milliaria equitata sagittaria (Speidel 2009: 612) ან Cohors I Ituraeorum milliaria equitata sagittaria (Speidel 2009: 616) ან Cohors I Numidarum (equitata?) sagittaria (Speidel 2009: 618).

COH ∞ [-] წარწერიანი კრამიტი, აღმოჩენილია რომაულ ფენაში (Khalvashi, Aslanishvili 2014: 336; Karaszewycz-Szypiorski, Mamuladze, Aslanishvili, Daszkiewicz 2018:500, სურ.11). სავარაუდოდ ბეჭედი დატანილ იქნა Cohors milliaria equitata civium Romanorum-ის მიერ (Speidel 2009: 617). იმ შემთხვევაში თუ ეს შეხედულება სწორია მაშინ წარწერა იკითხება, როგორც: COH ∞ CR – Coh(ors) milliaria c(ivium) R(omanorum).

მეორე ∞ ნიშანი ნაპოვნია გონიო-ავსაროსის ციხე-სიმაგრეში. ეს მიუთითებს იმაზე, რომ ამ ჯგუფის ხელმოწერები წარმოადგენენ იმავე სამხედრო ნაწილის წარმოებას, რაზეც ზემოთ ვისაუბრეთ ანუ Cohors milliaria equitata civium Romanorum.

X ნიშანი გამოსახულია კერამიკულ მილებზე, რომლებიც ახ.წ. II საუკუნით თარიღდება (Mamuladze, Khalvashi, Aslanishvili 2002:38; Karaszewycz-Szypiorski, Mamuladze, Aslanishvili, Daszkiewicz 2018:500, სურ.12). მსგავსი გამოსახულებიანი

კერამიკული მასალები აღოჩენდა სათალაში³ 2004 წელს (Hartmann 2004:9). აღმოჩენილ იქნა ჰუმუსის ფენაში. ნაპოვნია ასევე კრამიტებზე დატანილი მსგავსი გამოსახულება.

ქვა, რომელზეც ჩანს მხოლოდ ორი ასო, აღმოჩენილი იქნა გასულ, 2020 წელს. ქვაზე იკითხება DM, არქეოლოგები მას განმარტავენ როგორც: Dis Manibus, ამ განმარტების საფუძველზე ვარაუდობენ, რომ ის ეკუთვნოდა საფლავის ქვას.

საინტერესოა გონიო-ავსაროსის ეპიგრაფიკული მასალა, რომელიც ჯერ-ჯერობით არ არის გამოქვეყნებული, მაგრამ შესწავლის პროცეშია⁴. ერთი ასოსგან შემდგარი გრაფიტოები (X, P, Ψ ...) დატანილია რომაული პერიოდის ქვევრების, ამფორების, ლუთერიების ნატეხებზე, ძირითადად ჭურჭლის ყურის, ყელის მიდამოებში (გ.ა. 2018/120; გ.ა. 2016/193,202,224; გ.ა. 2017/164,165; გ.ა. 2018/251...).

გონიოში აღმოჩენილ წარწერებს შორის არის ჭრაქის კორპუსზე გამოსახული ლათინური წარწერა: C.COII AVR C.R. არქეოლოგებმა ეს წარწერა შემდეგნაირად განმარტეს: პირველი ასობგერა C - მფლობელის ინიციალია, COII შემდგომი ასობგერები ეკუთვნის AVR (elia), სავარაუდოდ ეკუთვნოდა იმპერატორის შემოკლებული ინიციალებს Marcius Avrelius (161-180 ახ.წ). ბოლო ორი ასობგერას განმარტავენ, როგორც: C.COII (ors) AVR(elia) c(ivium) R (omanorum) (Мамуладзе, Халваши, Асланишвили 2002:33, სურ:4).

1896 წელს, სოხუმში ზღვის პირას, სამშენებლო სამუშაოების დროს აღმოჩენილ იქნა ქვა წარწერით. ქვის ერთ მხარეს შენარჩუნდა წითელი ფერი და ლათინური წარწერები. წარწერა სპეციალისტებმა განმარტეს, როგორც: „ადრიანემ ააშენა ეს პორტი ფლავიუს არიანეს მეშვეობით”(Куфтин, 1949:154).

სოხუმის ციხის ტერიტორიების სამშენებლო სამუშაოების დროს აღმოჩნდა ლათინურწარწერიანი ფრაგმენტი, რომელიც დაკარგულია. მასზე იკითხებოდა LEG (Леквинадзе, 1969).

³ სათალა გახლდათ მნიშვნელოვანი პუნქტი რომის იმპერიის ფორმირების სისტემაში. მდებარეობდა ანატოლიაში (დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე). სათალაში განთავსებული იყო XV Apollinaris, რომელიც რომის იმპერიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ საზღვარს საუკუნეების განმავლობაში იცავდა.

⁴ მასალაზე მუშაობს არქეოლოგი ნინო მნელაძე.

1998 წელს, სოხუმის ციხის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილი იქნა ძველბერძნული წარწერა, დამზადებულია ადგილობრივი კირქვის ფილაზე. შენარჩუნებულია 5 სტროფი:

1. ხალხის განკარგულება, გამოხატოს აღტაცება, ანაზღაურებადი, აღჭურვილი (თქვენი?) [Triremes] (ქარი?). ასობის განლაგების მიხედვით, თანმიმდევრობით, სტილით და სხვა მინიშნებები არქეოლოგებს აძლევს საშუალებას ივარაუდონ, რომ ძველი ეკუთვნის II საუკუნეს (Ветроградова 2002:385; Габелия 2014:483; სურ.1).

1999 წლიდან განახლდა არქეოლოგიური ექსპედიციები სოხუმის ციხეზე. გათხრები მიმდინარეობდა ზღვის სანაპიროსთან ახლოს. აღმოჩენილ მასალებს შორის იყო II-III საუკუნის ამფორის ყელის ფრაგმენტზე გამოხატული რამდენიმე ანბანური სიმბოლო და ნაკვეთი გრაფიტი: ა) A (ალფა) - როგორც ერთი სიმბოლო, ასევე კომბინაცია სხვა სიმბოლოებთან; ამ შემთხვევაში, სხვა სიმბოლოებთან გამოხატვის დროს: ალფა - პირველი ასო სწორი მხარეებით და შუაში ჰორიზონტალური ხაზით. მეორე ნაკაწრი უბრალოა, ერთი გრძელი ხაზით; ბ). ლიგატურა სამი ასობგერისგან შემდგარი (Габелия 2014:452, ტაბ: XXXIX).

ბიჭვინთაში, არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩნდა სამი წარწერიანი ფრაგმენტი. ერთი მათგანი აღმოჩნდა ინკიტის ტბის მახლობლად მდებარე კოშკში, I-II საუკუნის ფენაში. იკითხება LEG. მეორე ფრაგმენტი აღმოჩენილი იქნა პიტუნტის კასტელუმში, რომელიც II საუკუნის ბოლოთი თარიღდება. ბეჭდის (დამდის) ნაწილი აღმოჩნდა ასევე სამხრეთ ჭიშკართან, შემორჩენილია: G და XV. II-III საუკუნის ფენებში (Kiguradze 1987:88). მხოლოდ ერთი ასობგერა G შემორჩა კრამიტზე. ანალოგების მიხედვით აღმოჩენილი წარწერას არქეოლოგები განმარტავენ, როგორც: LEG[IO] XV [Apollinaris] (გამყრელიძე 2014:13; სურ,4).

ციხისძირში აღმოჩნდა ლათინურწარწერიანი აგური VEX.FA. არქეოლოგები ვარაუდობენ, რომ ის ფაზისის სახელოსნოს ეკუთვნოდა. რომელსაც მკვლევარები განმარტავენ როგორც: vex (Illationes Legionum XII] F (ulminatae) et XV A (polinaris), რაც მოწმობს XII და XV ლეგიონების ერთობლივ სამშენებლო საქმიანობას. არ

გამორიცხება vex (Ilatio) Fa (siana)-ას ვარიანტიც (შპაიდელი 1985:138). ამ შემთხვევაში, ფიქრობენ, რომ ფაზისის გარნიზონის ჯარისკაცების მიერ რაღაც გარკვეული სამხედრო საინჟინრო სამუშაოების ჩატარებაზე პეტრაზე, რომელიც შპაიდელის აზრით, აფსაროსის ავანპოსტი შეიძლება ყოფილიყო, ვიდრე ფაზისზე დამოკიდებული გამაგრება (ხოშტარია 1962:29; შპაიდელი 1985:138; ლორთქიფანიძე 1991:48).

ჩვენი თემის კვლევით დაინტერესება XX საუკუნის დასაწყისით განისაზღვრება. თუმცა, უფრო ინტენსიური სამუშაოები ამ მხრივ 1960-იანი წლებიდან დაიწყო, როდესაც საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბათუმის ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტმა გონიო-აფსაროსში მცირე მასშტაბის სამეცნიერო სამუშაოები აწარმოა.

1994 წელს დაარსდა გონიო-აფსაროსის მუზეუმ-ნაკრძალი. 1995 წლიდან გონიო-აფსაროსის მუზეუმ-ნაკრძალში ყოველწლიურად წარმოებს არქეოლოგიური კვლევა-ძიება, რომლის საფუძველზეც შეიქმნა მრავალტომეული: „გონიო-აფსაროსი“. გონიო-აფსაროსის მუდმივმოქმედი ექსპედიცია თანამშრომლობს საერთაშორისო არქეოლოგიურ კვლევით ცენტრებსა და უნივერსიტეტებთან.

ფოთი-ფაზისის მიდამოების „დაზვერვა“ ჯერ კიდევ 1834 წ. ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერემ მოახერხა, როდესაც მან ფოთის აღმოსავლეთით, დღევანდელი აეროდრომის ტერიტორიაზე (Dubois 1839:63-80). ქ. ფოთის მიდამოებში 1953 წ. ნინო ხოშტარიამ მცირე არქეოლოგიური დაზვერვები ჩაატარა (ხოშტარია 1972:30-33). 1961-65 და 1971-80 წწ. კი ფოთის შემოგარენის არქეოლოგიური კვლევა ჩატარდა ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და არქეოლოგიის ინსტიტუტის მიერ. 1985 წ. დან ფოთში კვლევებს აწარმოებს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის შავიზღვისპირეთის ჰიდროარქეოლოგიური ექსპედიცია გელა გამყრელიძის ხელმძღვანელობით. ბოლო ათწლეულის განმავლობაში ფაზისი ლოკალიზაციის განსაზღვრაზე მიმდინარეობს საერთაშორისო კვლევები, რომელშიც ჩრთულია როგორც ქართული, ისე გერმანული მხარე.

სოხუმის ციხე-სიმაგრის მიდამოებში არქეოლოგიური კვლევა 1952 წ დაიწყო. 1958-1959 წწ გათხრებში მონაწილეობდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი ა. აფაქიძის, ლ. შერვაშიძისა და მ. თრაპშის ხელმძღვანელობით. ექსპედიციის ფარგლებში ჩატარდა წყალქვეშა კვლევები. XX ს 90-იან წლებიდან მოყოლებული, ქართული მხარე ვედარ აგრძელებს არქეოლოგიურ ექსპედიციებს. მასალა რომელზედაც ამჟამად მიგვიწვდება ხელი არის 1999-2002 წწ მიმდინარე ექსპედიციის დროს აღმოჩენილი მასალები, რომლებზედაც მუშაბდნენ ვ. ვეტროგრადოვი, გ. შამბა და ა. გაბელია. პუბლიკაციები გამოცემული სხვადასხვა, აფხაზურ თუ რუსულ ჟურნალებში.

1952 წ-დან დაიწყო ბიჭვინთის არქეოლოგიური გათხრები ა. აფაქიძის ხელმძღვანელობით, 1975 წ-დან კი გ. ლორთქიფანიძის თანახელმძღვანელობით. პიტიუნტში მიმდინარე არქეოლოგიური აღმოჩენების შესახებ სტატიები შეგვიძლია ერთდროულად თავმოყრილი ვიხილოთ მრავალტომეულში „დიდი პიტიუნტი“, სადაც თავიანთ ანგარიშებსა და დასკვნებს გვაწვდიან ძეგლზე მომუშავე არქეოლოგები. კვლევები ბიჭვინთის კონცხისა და ციხის შესაწასავლად XXI ს აღარ გაგრძელებულა, მხოლოდ 2009 წ შემთხვევითი აღმოჩენებს სტატიები მიუძღვნა რ. ბარციცმა.

3. ნივთიერი მასალა

ჩვენთვის საინტერესო ციხეებში მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა ზუსტად იმეორებს წყაროებში მოცემულ ინფორმაციას და შესაბამისად მოპოვებული მასალები კიდევ ერთხელ ამტკიცებს რომაელთა კოლხეთში გარნიზონების ჩაყენებისა და გასვლის პერიოდს.

აღმოჩენილ მასალებს შორის საინტერესოა **ამფორები**, რომლებიც აღმოჩენილია გონიო-ავსაროსში, ბიჭვინთასა და სოხუმში. ამფორების სახეობები ზოგჯერ ერთდროულად გამოიყენება ჩვენთვის საინტერესო ციხეებში.

ყავისფერკეციანი ამფორები, რომლისთვისაც დამახასიათებელი შეზნექილი წელი და წიბოიანი ყელი. გონიო-ავსაროსში მოპოვებული მასალებიდან, მსგავსი ტიპის ამფორები ახ.წ. II ს-დან ჩნდება (ხალვაში 2002:14).

ორმაგყურიანი ამფორები, დამახასიათებელია ორმაგი ყური, სტაფილოსებური კორპუსი და რკოსმაგვარი ქუსლი, გონიო-ავსაროსში აღმოჩენილი ამფორა ახ.წ. I ს შუა ხანებით თარიღდება (ხალვაში 2002: 23).

ქიმისებრშვერილიანი ყურების მქონე ამფორები, მკლევარები გონიო-ავსაროსში აღმოჩენილი მსგავსი ტიპის ამფორების თიხის სტრუქტურის მიხედვით, სინოპურ ნაწარმად მიიჩნევენ. გონიო-ავსაროსში ის ძვ.წ. I და ახ.წ. I სს ფართოდაა გავრცელებული. ამფორების ეს ტიპი ახ.წ. II ს დასაწყისშიც განაგრძობს არსებობას (ხალვაში 2002: 25, სურ, 17,18,19).

ძაბრისპირიანი ამფორები, აღნიშნული ნიმუშები ავსაროსში, ბიჭვინთასა და სებასტოპოლისშიც ახ.წ. II-III სს დათარიღებული ფენების ზედა დონეზე გვხვდება (ხალვაში 2002:28; ბერძენიშვილი, ფუთურიძე 1975:251) საწარმოო ცენტრად მკლევარები მცირე აზიის დასავლეთ სანაპიროებს ასახელებენ.

ვიწროყელიანი ამფორები, აღმოჩენილია გონიო-ავსაროსში, სებასტოპოლისსა და ბიჭვინთაში. ი.ზეესტმა, მათი წარმომავლობა მცირე აზიას, კერძოდ კი სამხრეთ შავიზღვისპირეთს დაუკავშირა (Зеест 1960:15-16). ი.კამენეცკი მსგავს ამფორებს ახ.წ. I-III სს ათარიღებს, საწარმოო ცენტრად კი ზეესტის მსგავსად შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროებს მიიჩნევს (Каменеский 1969:30). ტ. კნიპოვიჩი და ვ.გაიდუკევიჩი კი მათ საწარმოო ცენტრად სინოპეს მიიჩნევენ (Книпович 1949:73; Гайдукевич 1952:96; ხალვაში 2002: 30, სურ,25,26).

ყურებშიძერწილი ამფორები, ცნობილია გონიო-ავსაროსიდან, ინკიტის ტბის მიდამოებიდან, ბიჭვინთიდან და სოხუმიდან. მათ არქეოლოგები სინოპურ ტიპს მიაკუთვნებენ (ხალვაში 2002:34, სურ. 27,28). მსგავსი ამფორები, როგორც ჩრდილო, ასევე აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ახ.წ. II-III სს თარიღდება.

პირსზემოთაზიდულყურიანი ამფორები, გონიო-ავსროსში მსგავსი ტიპის ამფორების ფრაგმენტები ახ.წ. II ს და III ს პირველი ნახევრის შემცველ ფენებში ფიქსირდება (ხალვაში 2002: 35, სურ 29).

წითლკეციანი დიდი ზომის ამფორები, სქელკედლიანი: აქვთ ფართო ყელი და მასიური კანელურებით შემკული ყურები. არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით ამფორების ეს ტიპი, ძირითადად, ახ.წ II ს დასაწყისთან და ახ.წ. III ს თარიღდება. იგივე ითქმის გონიო-ავსროსის მონაპოვართა შესახებაც (ხალვაში 2002:36).

მაღალი, ცილინდრული მოყვანილობის შებერილი ყელი და გარეთკენ გადაშლილი პირიანი ამფორა. ეს ამფორა აღმოჩენილ თანადროული მასალების მიხედვით ახ.წ. I ს დასასრულით თარიღდება. წარმოების ცენტრად მ.ხალვაში სინოპეს მიიჩნევს (ხალვაში 2002:37, სურ.31).

დიდი ზომის სქელკედლიანი, ფართოყელიანი ამფორები. ამ ტიპის ამფორები ბიჭვინთაში ახ.წ. III ს პირველი ნახევრით დათარიღებულ ფენებშია ნაპოვნი. დაახლოებით ამ პერიოდით თარიღდება სებასტოპოლისის მონაპოვრებიც. გონიო-ავსროსში კი ახ.წ. II ს დასაწყისითა და ახ.წ III ს პირველი ნახევრით დათარიღებულ კულტურულ ფენებში (ბერძენიშვილი, ფუთურიძე 1975:263; ხალვაში 2002:38, სურ.32).

შემდგომი ტიპისთვის დამახასიათებელი ნიშანია ლილვისებური პირის გამობერილი, მხრისკენ, რომელიც შევიწროებული ყელისაგან არამკვეთი ღარებითაა გამოყოფილი. გონიო-ავსროსში ისინი, ძირითადად, ახ.წ II ს დასაწყისისა და ახ.წ III ს პირველი ნახევრის კულტურულ ფენებშია აღმოჩენილი (ხალვაში 2002:39, სურ. 31-10,11,12).

ბიჭვინთაში ფართოდა გავრცელებული ასევე ყავისფერი თიხის ყელწიბოიანი ამფორები, რომელიც ახ.წ. III ს თარიღდება. მსგავსი ამფორები აღმოჩნდა სოხუმის ციხეზე. IV ს მეორე ნახევარსი ბიჭვინთაში წარმოდგენილია ძალიან თხელი კედელიანი, მსუბუქი და კონუსური, შიგნიდან ღრუ ქუსლიანი ამფორები. მათ წარმომავლობას არქეოლოგები სამოს უკავშირებენ. მსგავსი ამფორები V ს განაგრძობდნენ არსებობას (ბერძენიშვილი, ფუთურიძე 1975:275, სურ. 62).

გონიო-ავსაროსის ტერიტორიაზე წითელლაკიანი კერამიკა ახ.წ I ს ბოლოდან ჩნდება, ხოლო II-III სს მათი რიცხვი უფრო იზრდება (ებრალიძე 2005:29, სურ.4).

ბიჭვინთაში დადასტურებული წითელლაკიანი კერამიკის დიდი ნაწილი სადაა. აღმოჩენილი კერამიკა მოიცავს პერიოდს ახ.წ I-VI ს-მდე. ახ.წ. I ს წარმოდგენილია თხელკედლიანი და სწორპირიანი ჯამის პირგვერდის ნატეხით (ასათიანი 1977:177).

ახ.წ. II-III სს კერამიკა წარმოდგენილია არიბალოსით, რელიეფური გამოსახულებით შემკული ჭურჭლის, პირგადაშლილი ლანგრების, ფინჯნების, პირაკეცილი ღრმა ჯამების, ვერტიკალური და დაღარულკიდიანი ჯამების ნატეხებით.

ახ.წ IV-VI სს ნაწარმი წარმოდგენილია დიდი ზომის, პირფართო, სადა და ფართოკიდიანი ჯამების, პირგადაშლილი თევშების, შვეულკიდიანი ჯამების, პატარა, კალთამომრგვალებული და ნახევრადსფეროსებული მოყვანილობის ჯამების ნატეხებით, სხვადასხვა ორნამენტებით შემკული თევშების ძირებით. ზოგი ჭურჭელი მხოლოდ ერთი ნატეხითაა წარმოდგენილი.

მინის ნაწარმი გონიო-ავსაროსის ტერიტორიაზე საკამაოდ მრავალრიცხოვანია. დიდია მათი ქრონოლოგიაც ძვ.წ. I-ახ.წ. I-III სს და ახ.წ. VI ს უადრესი, მოზაიკური და ჩამოსხმა-პრესირების გზით დამზადებული ე.წ. ვერტიკალურწიბოიანი მინის ფიალებისა თუ სხვა ნაირსახეობის ნიმუშები დასავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთის ნაწარმადაა მიიჩნეული (შალიკაძე 2009:54; ტაბ. XVII, სურ.53). ნაკეთობების დიდი ნაწილი დამზადებულია თავისუფალი ბერვის გზით. ბუნებრივია, სწორედ ისინი წარმოადგენს უფრო მრავალრიცხოვან და მრავალფეროვან ჯგუფს. აღსანიშნავია, რომ მინის ნაკეთობანი რომაულ თუ ბიზანტიურ სამყაროსთან კონტაქტების ისეთივე კანონზომიერებას გადმოსცემს, როგორსაც ვხედავთ აფსაროსი სხვა რიგის მონაპოვრებში (კერამიკიული ტარა, იმპორტული კერამიკა, მონეტები და ა.შ).

გონიო-ავსაროსში აღმოჩენილ ყველაზე ადრეულ მონეტად ტიბერიუს სახელით ქ. ლუგდუნუმში (გალია) მოჭრილი დენარი მიიჩნევა. ამავე ზარაფხანაშია მოჭრილი I ს ავგუსტუსის დენარი, რომელის მსგავსიც აღმოჩენილია ეშერაშიც.

გონიო-აფსაროსში ახ.წ. I ს მონეტების უმრავლესობა მოჭრილია ანტიოქიაში, პონტოს სამეფოში, რომში, ლუგდუნუმში, თითო ბოსფორში, იუდეაში, გადარაში, ეფესოში. მონეტების უმრავლესობა სპილენძისაა, დომინირებს ახ.წ. I ს შუა ხანებში და მეორე ნახევარში მოჭრილი მომეტები.

ახ.წ. I ს მონეტები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის სხვა კასტელუმებში ძალიან მცირე რაოდენობითაა აღმოჩენილი. აფხაზეთში სანაპირო ზოლიდან სულ ცნობილია 10-15 ცალი.

ახ.წ. I ს პიტიუნტში არ გამოირჩევა მონეტების სიუხვით და ამ დროის მონეტებიდან აღმოჩენილია მხოლოდ ავგუსტუსის (ძვ.წ. 27-ახ.წ. 14 წწ) სპილენძის მონეტა, პოლემონ II (ახ.წ. 49-63 წწ), პონტოს მეფისა და ვესპასიანეს (ახ.წ. 69-79 წწ) ვერცხლის ფულები, ქალაქ ამასტრიის (პონტო) ერთი საფასე. შემდგომი საუკუნეებიდან კი მათი რიცხვი საგრძნობლად იზრდება (ლორთქიფანიძე 1991:100).

ახ.წ. II ს მოჭრილ მონეტებს წარმოადგენს: ტრაიანე, ადრიანე, ფაუსტინა I, ანტონიუს პიუსი, კომოდუსი, სეპტიმიუსი. ისინი მოჭრილია რომში, ტრაპეზუნტში, კესარიაში, ნეოკესარიაში და აღმოსავლეთის სხვა ზარაფხანებში.

ახ.წ. II-III სს კოლხეთის ტერიტორიაზე გაბატონებული ადგილი უკავია კესარიულ მონეტებს. კესარიული მონეტები ნაპოვნია ციხისძირში, ურეკში, სუფსაში ნოქალაქევიში, ვანში, სოხუმში, ბიჭვინთაში და გონიო-აფსაროსში (ვარშალომიძე 2009:53).

III ს მონეტების უმრავლესობა ვერცხლისაგანაა დამზადებული. მონეტათა უმრავლესობა მოჭრილია კესარიაში, რომში, ტრაპეზუნტში, თესალონიკეში, სინოპეში. ბიჭვინთაში III ს პირველი ნახევრის 267 მონეტაა ცნობილი. უმრავლესობა მოჭრილია ტრაპეზუნტში, შედარებით მცირე ჯგუფი კესარიაში. აქ III ს მეორე ნახევრის 100-ზე მეტი მონეტაა აღმოჩენილი. ისინი მოჭრილია რომში, ანტიოქიაში, ქიზიკში, მელიოლანუმის და თესალონიკის ზარაფხანებში (ვარშალომიძე 2009: 60).

ბიჭვინთაში აღმოჩენილმა მასალებმა აჩვენა, რომ III ს მეორე ნახევარშიც კვლავ მიმოქცევაშია ადრიანეს (117-138 წწ), კესარიული დიდრაქმები და კომოდიუსის (180-192 წწ) მონეტები.

პიტიუნტის ფულად-სასაქონლო ურთუერთობაში IV საუკუნის მეორე ნახევარში წამყვანი პოზიცია კონსტანტინე დიდისა და მისი მემკვიდრეების მონეტებთან ერთად კონსტანტიუნის II პროვინციული სპილენძის ემისიებს უჭირავს. მკვლევარების აზრით, წყვეტილია IV საუკუნის ბოლო მეოთხედის ფულად მიმოქცევაში, რაც ჰუნების გამადგურებელი ლაშქრობით უნდა აიხსნას. აქედან მოყოლებული მთელი V ს განმავლობაში პიტიუნტის ფულადი მეურნეობა დაქვეითებული ჩანს, რადგან ბიზანტილეთა გარნიზონი აქ ნამდვილად აღარ დგას. ეს ფაქტი ასახულია სამონეტო მასალაშიც, სადაც V ს წარმოდგენილია სპილენძის რამდენიმე მონეტით. ესაა არკადიუსის (395-408 წწ), თეოდოს V (408-450 წწ) და მისი მეუღლის ორი მონეტა. ახალი აღმავლობა პიტიუნტის ფულად მიმოქცევაში შეინიშნება მხოლოდ VI საუკუნიდან (ლორთქიფანიძე 1991:105).

ცალკე უნდა გამოვყოთ **საიველირო** ნაწარმი. უახლესი აღმოჩენებიდან საინტერესოა 2013 წ შემთხვევით აღმოჩენილი განძი გონიო-აფსაროსის მიმდებარე ტერიტორიაზე, სოფ. კაპანდიდში. ის შედგებოდა ოქროს და ვერცხლის სხვადასხვა ნიმუშისგან: საკიდის, ბალთების, ქიორის გვირგვინის, სამაჯურის, ვერცხლისა ფეხიანი თასისაგან და ვერცხლის კართაროსი. დათრღელებულია ახ.წ. I საუკუნით (კახიძე, შალიკაძე, ფარტენაძე 2015:53-62; დიდმელაშვილი 2010:155, სურ.1,2,3). აღმოჩენილი ნიმუშები გაფორმებულია ძვირფასი ქვებით, რომელიც მსგავსებას ამჟღავნებს გინიო-აფსაროსი განძთან, რომელიც 1975 წ შემთხვევით აღმოჩნდა გონიო-აფსაროსის ციხის მახლობალ, საგზაო სამუშაოების დრო. აღმოჩენილი განძი თარიღდება ახ.წ I-II სს (ლორთქიფანიძე, მიქელაძე, ხახუტაიშვილი 1980:16; კახიძე, შალიკაძე, ფარტენაძე 2015).

4. სამხედრო ორგანიზაციის საკითხი

პირველი კონტაქტი კოლხეთსა და დასავლურ ცივილიზაციას შორის ბერძნულ კოლონიზაციას უკავშირდება. ბერძნული ახალშენების ფუნქციონირების შესახებ ისტორიოგრაფიაში აზრთა სხვადასხვაობაა (ლომოური 1962:61; ლორთქიფანიძე 1975:56; ბრაშინსკი 1980:98; კახიძე, ვიკერსი 2004; კახიძე 2007; კახიძე 2014).

ბერძნული კოლონიზაცია კოლხეთის ტერიტორიაზე ძვ.წ. VI ს დაიწყო. ბერძნებმა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში დაარსეს ემპირიონები: ფაზისი, გიენოსი და დიოსკურია. ემპირიონების დაარსების ძირითად მიზანს ვაჭრობა წარმოადგენდა.

კოლხეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური განვითარების შესახებ საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის სტრაბონის „გეოგრაფია“ და მასში შემონახულია ცნობა: „თუ როგორ იყო სახელგანთქმული ძველად ეს ქვეყანა, ცხადყოფს ამას მითები, რომლებიც მოგვითხრობენ იასონის ლაშქრობაზე. ამის შემდეგ მემკვიდრე მეფეებმა სკეპტუხებად დაჰყვეს ქვეყანა და ჰქონდათ ზომიერი ძალაუფლება“ (Strabo 12,2,18). როგორც ჩანს, ცენტრალური ხელისუფლების ზომიერი ძალაუფლების წყალობით სკეპტუხებმა დამოუკიდებლობისკენ სწრაფვა დაიწყეს, რაც ძვ.წ. IV ს ბოლოს კოლხეთის სამეფოს დასუსტებით და საბოლოოდ დაშლით დასრულდა.

ძვ.წ. II-I სს მიჯნიდან კოლხეთის პოლიტიკურ ასპარეზზე მითრიდატე VI ევპატორი გამოჩნდა, რომელმაც კოლხეთის ზღვისპირა ქალაქები პონტოს სამეფოს ძვ.წ. II-I სს მიჯნაზე შეუერთა (სანიკიძე 1956; დუნდუა 1974:146-159, გამყრელიძე 2010:35).

კოლხეთის ანექსია პონტოს სამეფოს მიერ ძვ.წ. 111-110 წწ უნდა მომხდარიყო, თუმცა მითრიდატეს დაპირისპირებამ რომთან ეს უკანასკნელი კავკასიაში ჩამოიყვანა. ძვ.წ. 65 წ პომპეუსმა დაამარცხა მითრიდატე და კოლხეთი, ისევე როგორც არმენია და იბერია რომის მმართველობას დაუმორჩილა (Hind 2008:139). პომპეუსმა კოლხეთში არისტარქე დატოვა.

რომაელების გამოჩენის დროს შიდა კოლხეთი დაყოფილი იყო და მათ სკეპტუხები მართავდნენ. გამყრელიძე აღნიშნავს, რომ შესაძლებელია, მათი ნაწილი

იბერიის პოლიტიკურ გავლენას ემოჩილებოდა, ნაწილი კი სეპარატისტულ, შედარებით დამოუკიდებელ პოლიტიკას ატარებდა (გამყრელიძე 2010:44).

ძვ.წ. 44 წ რომში კვლავ არეულობა დაიწყო. იულიუს კეისრის მოკვლის შემდეგ ე.წ. კეისარიანელებსა და რესპუბლიკელებს შორის დაპირისპირება დაიწყო. საბოლოოდ ხელისუფლება კეისარიანელების მომხრეთა ხელში გადავიდა, რომლებმაც შექმნეს მეორე ტრიუმვირატი: გნიუს ოქტავიანეს, მარკუს ანტონიუსის და ლეპიდეს შემადგენლობით. ტრიუმვირებმა გადაინაწილეს პროვინციები: აღმოსავლეთი ერგო ანტონიუსს და იგი მაშინვე აზიაში გაემგზავრა. ამ დროსთვის აქ რომის ძალაუფლება შესუსტებული იყო. მის მიერ ჩატარებულმა ღონისძიებებმა შეცვალა აღმოსავლური პროვინციების მართვის სისტემა, რომელიც დამკვიდრებული იყო ჯერ პომპეუსის, შემდეგ კი კეისრის მიერ. ანტონიუსმა აღადგინა ან ხელახლა შექმნა რომზე დამოკიდებული სამეფოთა მთელი სისტემა და მათ სათავეში მისთვის სასურველი დინასტიები ჩააყენა. აღდგენილ იქნა პონტოს სამეფოც, რომლის სათავეში ანტონიუსმა ჯერ ფარნაკეს ძე დარიუსი დააყენა, შემდგომ კი ის კილიკიის მართველ პოლემონით შეცვალა. წყაროები არაფერს ამბობენ იმის შესახებ თუ როგორი იყო ამ დროსთვის კოლხეთში არსებული მდგომარეობა, ვინ მართავდა მას მითრიდატე პერგამონელის დაღუპვის შემდეგ. სტრაბონის ცნობით, კოლხეთს პოლემონი დაეუფლა, რომელიც კოლხეთან ერთად პონტოსა და ბოსფორის სამეფოსაც მართავდა (ლომთური 2007: 325).

პოლემონ I, ქალაქის დინასტი, რომელიც გაამეფა ანტონიუსმა, ავგუსტუსის მხარდაჭერით სარგებლობდა. დაახლ.ძვ.წ. 8 წ, როდესაც პოლემონი გარდაიცვლა, მისი სამეფო მის ქვრივს პითოდოროსს გადაეცა და იგი ცოლად გაჰყვა კაპადოკიის მმართველს არქელაოს I, რითაც კოლხეთი და კაპადოკია გაერთიანდა. ახ.წ. 17 წ, როდესაც არქელაოსი გარდაიცვლა, კაპადოკია უშუალოდ რომის ადმინისტრაციას დაემორჩილა, პითოდოროსი კი ისევ თავის სამეფოს მართავდა კოლხეთის ჩათვლით, გარდაცვალებამდე. ახ.წ. 18 წ მისი ვაჟი ზენონი არმენიაში გაამეფეს არტაქსიასის სახელით, ხოლო ასული ტრიფენა გაჰყვა თრაკიის მეფე კოტის VIII. ახ.წ. 38 წ გაიუსმა ტრიფენას სამივე ვაჟს სამეფოები უბოძა: რომეთაკესი თრაკიის მეფე გახდა, კოტისმა მცირე არმენია მიიღო, ხოლო პოლემონს ბებუის სამეფო ერგო (ბრაუნდი 2014: 252).

ამგვარად, კოლხეთი პოლემონის პონტოს შემადგენლობაში აღმოჩნდა და ასე რჩებოდა იმპერატორ ნერონის ხანამდე, სანამ ნერონმა ახ.წ. 64 წ პოლემონ II სამეფოს ანექსია არ მოახდინა. სამეფოს გაუქმება ნერონისთვის პოლიტიკური გადაწყვეტილება იყო, რომელსაც თავისი მიზეზები გააჩნდა. ნერონისათვის ამ რეგიონს სხვა დატვირთვა ჰქონდა. მისი მიზანი კავკასიის კამპანია იყო, ის ლაშქრობას გეგმავდა ინდოეთში, რომლისთვისაც მან სპეციალური ლეგონი Legion I Italica ჩამოაყალიბა, რომელთაც თავის „ალექსანდრიელებს“ უწოდებდა. როგორც დ.ბრაუნდი თავის ნაშრომში აღნიშნავს, ნერონის პროექტი, ეთიოპიასაც მოიცავდა, შესაძლოა, ამავე დროს იმპერატორი პატივს მიაგებდა თვით სესოსტრისსაც, რომელიც როგორც ამბობენ, აღმოსავლეთში ალექსანდრეზე უკეთეს კი ლაშქრობდა და რომლის მიერ კოლხეთში შეჭრა, ასევე ეთიოპიაში დაწყებულ, უფრო გრანდიოზული კამპანიის ნაწილს შეადგენა, მაგრამ ნერონს ამ კამპანიის განხორციელება არ დასცალდა მისი მკველობისა თუ თვითმკველობის გამო (ბრაუნდი 2014:19).

ახ.წ. 64 წ-დან აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში შეინიშნება დესტაბილიზაცია, ამის მაგალითია ახ.წ. 68-69 წწ ანიკეტის აჯანყება. შესაძლებელია, ამ მოვლენების შემდეგ გადაწყვიტა ვესპასიანემ კოლხეთში რომაული სამხედრო ძალების გრძელვადიანი ჩაყენება. ახ.წ. 77 წ-მდე კოლხეთში რომაული სამხედროების ყოფნაზე ლაპარაკობს პლინიუსი, რომელიც ერთ Castellum-ს სებასტოპოლისში ასახლებს დიოსკურიის მახლობლად, მეორეს კი აფსაროსში, თანამედროვე გონიოში (Plin. HN 6, 14).

ძალზე მნიშვნელოვანია არიანეს „პერიპლუსი“, რომელიც ახ.წ 132 წ თარიღდება, სადაც ის აღწერს მის მოგზაურობას აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში. ირკვევა, რომ მის დროს არსებობენ ადგილობრივი მმართველები, რომელთაგან ზოგიერთს სამეფო ხელისუფლება ტრაიანესაგან და ადრიანესაგან აქვთ მიღებული. გამონაკლისს მხოლოდ სანები წარმოადგენენ, რადგან არც მეფე ჰყავდათ და ამასთანავე არ ექვემდებარებიან რომის მოთხოვნებს და წესრიგს (Periplus, 11).

ახ.წ. 132 წ არიანე მოიხსენიებს რომაულ ციხეებს და მასში ჯარისკაცების რაოდენობას. მის ცნობით აფსაროსში ხუთი კოჰორტა იყო ჩაყენებული (Periplus, 11), რაც

ძალზე მნიშვნელოვან ძალას შეადგენდა. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ იქ იდგა Cohors II claudiana (Speidel 1986: 657). წარწერაში იტალიიდან ნახსენებია, რომ ვინმე N. Marcius Plaetorius Celer-ი იყო praepositus humerorum tendentium in Porto Absaro. ფაზისში კი სულ 400 კაცი იდგა, თუმცა ისინი ელიტარულ ძალას წამორადგენდნენ. არიანე მათ არტილერიით აღჭურვილ „ნარჩევ კაცებს“ უწოდებს. სებასტოპოლისში იდგა ქვეითი ჯარიც და კავალერიაც, მაგრამ მათ რაოდენობაზე არაფერს გვეუბნება. კავალერიის აქ დგომა სწრაფი რეაგირებისთვის საჭიროებაზე მიუთითებს (ზრაუნდი 2014: 264).

არიანე სებასტოპოლისს აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, რომაელების გამგებლობაში არსებულ ბოლო პუნქტად ასახელებს. ის აღნიშნავს, რომ სებასტოპოლისი არის ბოლო წერტილი რომელზედაც ვრცელდება და მთავრდება რომაელების გამგებლობა. როგორც მონეტები და მინის ნაკეთობათა აღმოჩენები გვიჩვენებს, რომაული ფორტი პიტინტში არიანეს ვიზიტიდან დაახლოებით ერთი ათეული წლის განმავლობაში უნდა დაარსებულიყო სებასტოპოლისის ჩრდილოეთით 58 კმ მანძილზე ზღვის სანაპიროს გასწვრივ. აქ აღმოჩენილი აგურებზე დატანილი დამლა მიუთითებს, რომ აქ გარნიზონი legio XV Apollinaris-ის ვექსილაცია იყო ჩაყენებული. ადრიანეს დროიდან ეს ლეგიონი ტრაპეზუნტის სამხრეთით, პონტოს მთების გადაღმა - სათალაში იდგა (Кигурадзе, Лордкипანიძე, Тодუა 1987).

მკვლევართა ნაწილი მიიჩნევს, რომ II ს დასაწყისში ტრაიანემ, აღმოსავლური ლაშქრობის მზადების პერიოდში, კოლხეთის ტერიტორიაზე არსებულ ცალკეულ ტომობრივ გაერთიანებათა მმართველებს მისცა ფორმალური დამოუკიდებლობა, რითაც საფუძველი ჩაეყარა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ტერიტორიაზე ცალკეული „სამეფოებს“ და ასე გაჩნდნენ II ს დასაწყისში კოლხეთში ცალკეული პოლიტიკური გაერთიანებები: მაკრონ-ჰენიოხების, ლაზების, აფშილების, აბაზგებისა და სანიგების „სამეფოები“. საინტერესოა, ის ფაქტი, რომ ამ პერიოდში კოლხეთის ზღვისპირეთის ერთი ნაწილი იბერიის სამეფოს კონტროლს ემორჩილება. ფლავიუს არიანეს ცნობით, მაკრონ-ჰენიოხებსა და ლაზებს შორის მოსახლე ძიდრიტები ფარსმანის, იბერიის სამეფოს ემორჩილებოდნენ (ლომოური 1968:36-37; ფიფია 2000: 64-74; 2005: 36-38).

როგორც ჩანს, რომსა და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთს ცალკეულ „სამეფოებს“ შორის II ს დასაწყისიდან ჩამოყალიბებული ეს ურთიერთობა ორივე მხარისთვის მისაღები იყო. რომის „მეგობარ“ და „მოკავშირე“ მმართველების ძირითად მოვალეობას წარმოადგენდა მათ „სამეფოში“ წესრიგის დამყარება და საჭიროების შემთხვევაში რომაული არმიისათვის სამხედრო დახმარების გაწევა. გ. მელიქიშვილის ვარაუდით, რომაული გარნიზონების კოლხეთის სანაპიროზე ყოფნა და იმპერიასთან გარკვეული პოლიტიკური დამოკიდებულების შენარჩუნება ხელსაყრელი იყო ამ ახალი გაერთიანებების მმართველებისთვისაც, რადგან თავისი სამსახურის სანაცვლოდ ამ „მეფეებს“ შეეძლოთ საჭიროების შემთხვევაში რომის დახმარების იმედი ჰქონოდათ მათი ძალაუფლების შესანარჩუნებლად (მელიქიშვილი 1970: 522-553). კოლხეთის ტერიტორიაზე წარმოქმნილი ყველა ეს „სამეფო“ ჩართული იყო რომის აღმოსავლეთის საზღვრების ერთიან სასაზღვრო-თავდაცვით სისტემაში და კაპადოკიის მთავარსარდლობას ემორჩილებოდა. ამის დასტურია არიანეს მოგზაურობა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, სადაც ის ადრიანეს აწვდის ინფორმაციას ამ „სამეფოებისა“ და მეფეების შესახებ. არიანსევე ჩანაწერებიდან ირკვევა, რომ რომაელთა უშუალო მფლობელობაში ექცეოდა კოლხეთის სანაპირო ზოლიც.

ახ.წ. II ს ყველაზე ძლიერი რომაული გარნიზონი აფსაროსში იდგა. მისი ძირითადი ფუნქცია კავკასიისკენ მიმავალი საზღვაო გზების კონტროლი და უკვე ძიდრიტთა ოლქში დამკვიდრებული იბერიის მხრიდან მოსალოდნელი აგრესიის შეჩერება (შპაიდელი 1985:136) უნდა ყოფილიყო. ამავე თავდაცვით სისტემაში ჩართულია ფაზისი და სებასტოპოლისი, ხოლო II ს შუახანებიდან პიტიუნტიც.

ახ.წ. II საუკუნის მეორე ნახევარში კოლხეთის ტერიტორიაზე არსებული სამეფოების ჩამოყალიბებისა და შემდგომ მათი დაპირისპირების შედეგად დაწინაურდა ლაზეთის სამეფო და მისი საზღვრები ჩრდილოეთით გაფართოვდა (მელიქიშვილი 1970: 552; ლომოური 1968: 40).

რომში მიმდინარე მოვლენები აისახებოდა მის მიერ დაპყრობილ პროვინციებზეც. ახ.წ. IV ს რომში მნიშვნელოვანი ცვლილებებით ხასიათდება, რასაც წინ

ერთვოდა ის პროცესები რომელიც, უკვე II-III სს გამოიკვეთა, იმპერიის აღმოსავლეთ და დასავლეთ ნაწილს შორის განსხვავება. პირველი ნაბიჯი ამ მიმართულებით დიოკლეტეანემ (284-305 წწ) გადადგა. მის დროს იპერია ორ ნაწილად გაიყო. თითოეულს სათავეში ედგა უზენაესი ხელისუფალი - ავგუსტუსი და მათი მოადგილეები - კეისრები. შემდგომი ნაბიჯი უკვე კონსტანტინე I (306-337 წწ) დროს გადაიდგა, როდესაც მან დაარსა ახალ დედაქალაქი ბოსფორის ნაპირას, ძველ ბერძნულ ქალაქ ბიზანტიონში, რომელსაც შემდგომ კონსტანტინოპოლი ეწოდა. მისი დაარსებით აღმოსავლეთ პროვინციებს გაუჩნდათ ერთიანი პოლიტიკური და კულტურული ცენტრი. იმპერია საკმაო ხანს ინარჩუნებდა ფორმალურ ერთიანობას, რომელიც IV საუკუნის ბოლოს დასრულდა, როდესაც იმპერატორმა თეოდოს I სიკვდილის წინ იმპერია თავის ვაჟიშვილებს - არკადისა და ჰონორიუსს გაუყო. ამის შედეგად აღმოსავლეთ პროვინციები ცალკე სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა. სწორედ აღმოსავლეთ იმპერიის, იგივე ბიზანტიის შემადგენლობაში მოექცა კოლხეთიც.

თუ III ს და IV ს პირველ ნახევარში რომი ახერხებდა სასაზღვრო ირანისთვის წინააღმდეგობის გაწევას, IV ს მეორე ნახევრიდან დასავლური იმპერიის პოზიციები აღმოსავლეთში მნიშვნელოვნად შესუსტდა. საბოლოოდ ბიზანტია იძულებული გახდა ეცნო სპარსთა გავლენა სომხეთში. ირანი, ფაქტიურად, ქართლშიც ბატონობდა, რაც აღიარებულ იქნა 387 წლის ზავის საფუძველზე.

ასეთ ვითარებაში არ შეიძლებოდა არ შეცვლიყო ურთიერთობა ლაზიკასთან, რადგან რეალურად მხოლოდ ის რჩებოდა აღმოსავლეთ რომის საყრდენი, ამასთანავე ბიზანტიის მდგომარეობას ართულებდა მომთაბარე ტომები, ჯერ გოთები, IV ს 70-იანი წლებიდან კი ჰუნები. ამიტომაც, ბიზანტიას აღმოსავლეთში ვასალზე მეტად შედარებით ძლიერი დასაყრდენი სჭირებოდა ლაზიკის სახით. ამ დროს რომი იძულებულია არა მარტო შეურიგდეს ლაზეთის სამეფოს არსებობას, არამედ ხელი შეუწყოს კიდევ მის გაძლიერებას, რათა ის ყოფილიყო დამცავი ზოლი ჰუნებთან და გოთებთან ბრძოლაში.

IV ს ლაზიკის ტერიტორიაზე თვით მის ზღვისპირა სიმაგრეშიც კი აღარ იდგნენ რომაული გარნიზონები. ბიზანტიელი მწერლები გარკვევით წერდნენ, რომ ლაზები არც

ხარკს იხდიდნენ და არც სხვა რამეში ემორჩილებოდნენ რომალებს, გარდა იმისა, რომ მტკიცედ იცავდნენ საზღვრებს, რათა ჰუნები რომაელთა ტერიტორიაზე არ შეჭრილიყვნენ. ლაზთა მეფის რომზე დამოკიდებულება მხოლოდ იმით შემოიფარგლებოდა, რომ მას ტახტზე იმპერატორი ამტკიცებდა (ბრაუნდი 2014: 418).

კოლხეთი, იბერია და ალბანეთი რომისთვის მიმზიდველი იყო იმ თვალსაზრისითაც, რომ აქ გადიოდა შორეულ აღმოსავლთან, ჩინეთთან, ინდოეთთან და ცენტრალურ აზიასთან დამაკავშირებელი მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზები (ჯანაშია 1987:62). გარდა ვაჭრობისა, მნიშვნელოვანი იყო კოლხეთსა და იბერიაზე გამავალი ჩრდილოეთ კავკასიასთან დამაკავშირებელ გზები, რომელსაც სამხედრო-სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა. სწორედ, ამ გადასასვლელები გზებისა და უღელტეხილების მფლობელს შეეძლო თავისი ინტერესების შესაბამისად გამოეყენებინა მომთაბარე ტომები, როგორც სამხედრო მოკავშირედ, ასევე მტრის ტერიტორიის დასარბევად (ჯანაშია 1952: 182; მელიქიშვილი 1970:502; გამყრელიძე, ფირცხალავა, ყიფიანი 2005:58).

5. საფორტიფიკაციო ნაგებობები

რომაელების მიერ კოლხეთის დაპყრობის შემდეგ, უკვე ახ.წ I საუკუნის 70-იანი წლებიდან მათ დაიწყეს თავიანთი გარნიზონების ჩაყენება აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, რისთვისაც რა თქმა უნდა საჭიროდ იყო შესაბამისი საფორტიფიკაციო სისტემის გამართვა.

აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში შექმნილ ციხეთა ჯაჭვს ვ.ლექვინაძემ „პონტოს ლიმესი“ უწოდა. მას მიაჩნდა, რომ რომაულ თავდაცვით სისტემას აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში საფუძველი ჩაეყარა იმპერატორ ვესპასიანეს დროს (ახ.წ. 70-79 წწ) და დაუკავშირა მის მიერ აღმოსავლეთის სასაზღვრო ზოლის მოდერნიზაციარეორგანიზაციის საკითხს (Леквинадзе 1969:76). ვექსპასიანემ გაზარდა რომაული ლეგიონების რიცხვი კაპადოკიაში და განლაგა დამატებითი ლეგიონები მელიტენასა და სათალაში. სწორედ ამ ღონისძიებებს დაუკავშირა ლექვინაძემ ე.წ. „პონტოს ლიმესის“ ჩამოყალიბება, თუმცა, აქვე ისიც აღნიშნა, რომ სახელწოდება „ლიმესი“ ამ

რეგიონისათვის პირობითია, რადგან აქ განლაგებულ ციხე-სიმაგრეთა სისტემა თავისი სპეციფიკით განსხვავდება ტიპური რომაული „ლიმესებისაგან“, რომლის ქვეშაც იგულისხმება რომის იმპერიის საზღვრების დაცვის ორგანიზაცია: ერთმანეთთან სპეციალური კომუნიკაციებით, კეთილმოწყობილი გზებით, საყარაულო რაზმებით, შუალედური ფორტებით დაკავშირებული თავდაცვითი სისტემა. ასევე მან ხაზი გაუსვა იმ ფაქტს, რომ შესაბამის ლიტერატურაში აღმოსავლეთ საზღვართან მიმართებაში ტერმინი „ლიმესი“ არ გამოიყენებოდა, რადგან ამ რეგიონის თავდაცვითი სისტემა გამოირჩეოდა გარკვეული თავისებურებებით. მიუხედავად ამ შენიშვნებისა, მკვლევარმა მიზანშეწონილად მიიჩნია აღმოსავლეთ შავიზღვიპირეთში განლაგებული რომაული გარნიზონების სისტემისათვის ეწოდებინა „პონტოს ლიმესი“. ვარაუდს პონტოს ლიმესის შექმნის შესახებ იზიარებენ სხვა მკვლევარებიც (ლორთქიფანიძე, 1991:43; მამულაძე, კახიძე, ხალვაში, 2001:163).

ნ. ლომოური ექვემდებარება „პონტოს ლიმესის“ არსებობას. ის მიიჩნევს, რომ არ არსებობს საფუძველი იმისა, რომ ვიფიქროთ რომაელებმა კოლხეთში მუდმივმოქმედი საფორტიფიკაციო ნაგებობათა სისტემა შექმნეს, რომელიც ახ.წ. I-VI საუკუნეებში ფუნქციონირებდა (ლომოური 1981:217).

„პონტოს ლიმესის“ საკითხს ეხება მ.შპაიდელიც და ის ამ სისტემას „კავკასიის საზღვარს“ უწოდებს, რომელიც შავიზღვიპირას განლაგებული რომაულ ციხესიმაგრეთა ჯაჭვის ფუნქციას წარმოადგენდა და მიმართული იყო ადგილობრივი ტომების მეკობრეობის ალაგმვისაკენ, ვაჭრობის უსააფროთხოვსაკენ და რომის ძალაუფლების განმტკიცებისაკენ იბერიასა და ალბანეთში (შპაიდელი 1985:134). ამ აზრს იზიარებენ ო. ლანჩავა და თ. თოდუა, რომლებიც ასევე ამ საფორტიფიკაციო ხაზს „კავკასიის საზღვრად“ მიიჩნევენ (ლანჩავა, 1996:34; 2007:83; თოდუა, 2003 :11-12).

აფსაროსის ციხე მდებარეობს სოფელ გონიოში, ბათუმიდან 15 კილომეტრის დაშორებით. ოთხკუთხა ციხისგან, რომელიც რომაელებმა ახ.წ. I საუკუნის მეორე ნახევარში ააშენეს, დღემდე შემორჩენილია დასავლეთის და აღმოსავლეთის კარიბჭე და 22 კოშკი, კიბეები, რომლითაც ციხის გალავნის ზედა სართულზე შესაძლებელია ასვლა.

ციხის კედლების სიმაღლე 4-5 მეტრს შეადგენს (Kakhidze 2008). ციხის შიდა ტერიტორიაზე განლებული იყო სხვადასხვა საზოგადოებრივი დანიშნულების შენობა, რომლის არქეოლოგიური შესწავლა აქტიურად დაიწყო 1995 წლიდან და დღემდე გრძელდება.

ციხე წარმოადგენდა რომაული სამხედრო გარნიზონის სადგომს, სადაც სამხედროები ეწეოდნენ საზღვრის დაცვას და აკონტროლებდნენ სტრატეგიულ გზებს, მათ შორის საზღვაოსაც. ამავადროულად მათვის ციხე წარმოადგენდა საცხოვრებელ ადგილს, სადაც ისინი ატარებდნენ თავიანთ ყოველდღიურ ცხოვრებას. შესაბამისად ციხე აღჭურვილი უნდა ყოფილიყო ყველა იმ საჭირო შენობებითა და ატრიბუტიკით, რომელიც სჭირდებოდა სამხედრო ბანაკის ფუნქციონირებისათვის. ციხეში განლაგებული იყო როგორც სამხედრო, ასევე საზოგადოებრივი დანიშნულების შენობები.

საზოგადოებრივი დანიშნულების ნაგებობებიდან ყურადღებას იქცევს სამხრეთ კარიბჭესთან ახლოს 21-ე კოშკის წინ აღმართული მონუმენტური ნაგებობების ნაშთები. არქეოლოგებმა ის გარნიზონის ყაზარმად მიიჩნიეს. ის ე.წ. ორფოსტატური ტექნიკით ნაშენებ ნაგებობას წარმოადგენს. მისი საძირკველი ამოყვანილია დიდი ზომის ნაწილობრივ დამუშავებული ქვებით. მასზე გადადის თიხის ხსნარზე ნაგები ქვის ცოკოლი. შენობის კედლები და სახურავის კარკასი ხის უნდა ყოფილიყო. სახურავად კრამიტია გამოყენებული. შემორჩენილია საძირკველი, სარდაფი, ჰიდრაულიკურხსნარიანი თუ აგურით მოგებული იატაკის ცალკეული მონაკვეთები. ნაგებობის აღმოსავლეთ ნაწილში ყაზარმას ჰქონია იატაკქვეშა გათბობა. ნაგებობის ჩრდილო-დასავლეთ მონაკვეთში, სასადილო უნდა ყოფილიყო თავისი სამზარეულოთი. ჩრდილო-აღმოსავლეთის დიდი ნაწილი მოსაცდელ დარბაზს ეკავა. ნაგებობა, სავარაუდოდ, ორსართულიანი უნდა ყოფილიყო. როგორც ჩანს, ზედა სართული მთლიანად, ხოლო პირველის გარკვეული ნაწილი საძინებლებს ეკავა (კახიძე, მამულაძე, 2004:41, სურ.1, 9,10).

„აბანოთუბანზე“, როგორც არქეოლოგიურმა კვლევებმა აჩვენა, მოქმედებდა ორი შედარებით გვიანდელი (ახ.წ. II-III სს) საბანო. პირველი საკმაოდ დიდი ზომის, მეორე კი უფრო პატარა (შესაძლოა გარნიზონის უფროსის). ამ უკანასკნელს რომაული ხანის შემდგომ, უკვე შეუწყვეტია ფუნქციონირება (კახიძე, მამულაძე, 2004:10; სურ.9,10).

ტერიტორიაზე ყველაზე მძლავრი კულტურული ფენა ახ.წ. I-III სს თარიღდება. მონაცემების მიხედვით მკვლევარები, ორი ქვეპერიოდს გამოყოფენ. ყველაზე ადრეულს ძვ.წ. I ს ბოლოთი და ახ.წ. II ს დამდეგით ათარიღებენ. ამ პერიოდის ნაშთებს განეკუთვნებიან წყალგაყვანილობის ადრეული სისტემები, ნაგებობების ნაშთები და თანადროული მასალა. კიდევ უფრო მრავალფეროვანია ახ.წ. II-III სს კულტურული ფენა, რომელშიც წარმოდგენილია სხვადასხვა დანიშნულების შენობათა ნაშთები, წყალგაყვანილობისა და კანალიზაციის სისტემები. სასმელ წყლად იყენებდნენ ციხის სამხრეთით, მთებში მდებარე წყაროს. აუგიათ დიდი ზომის აუზი, რომლის ფასადი გათლილი ქვებითაა მოპირკეთებული, ხოლო შიდა სივრცე კირხსანრითაა შელესილი. სათავე ნაგებობის აუზიდან გაუყვანიათ მსხვილი მილების სამი რიგი, რომელიც შედიოდა სამხრეთ კარიბჭის ტერიტორიაზე. წყლის მილებითაა დატოტილი, როგორც შიდა, ასევე ციხის გარე ტერიტორიაც (კახიძე, მამულაძე, 2004:66; სურ.1,6).

გათხრების შედეგად არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს პრინციპიას ნაშთებიც - არქიტექტურული დეტალებით, წყალგაყვანილობის მილებით და არქეოლოგიური არტეფაქტებით. შენობა ახ.წ. II საუკუნით თარიღდება, რაც დგინდება ნივთიერი მასალით, განსაკუთრებით კი ქვის წყობის ზედა დონეზე აღოჩნენილი ახ.წ. II საუკუნის კესარიული დრაქმა (ხალვაში, 2002:136; ტაბ. I, II, III, XV, XVI, XVII, XVIII).

პრინციპიის გვერდით მდებარე შენობაზე ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ ნაგებობა გამოიყენებოდა სხვადასხვა პერიოდში, სხვადასხვა ფუნქციით. აღმოჩენილი მასალების მიხედვით ახ.წ. I-III სს თარიღდება.

2016 წლის გონიო-აფსაროსში აღმოჩნდა ნაგებობა მოზაიკით და ღუმელის ნაშთები, რომლებიც გამოიყენება ჰიპოკაუსტის სარდაფების გასათბობად (praefurnium). ღუმელის აშენებას არქეოლოგები ციხის მშენებლობის 1-ელ ფაზას მიაკუთვნებენ,

ხოლო მიმდებარე სარდაფში დამონტაჟებული საყრდენები (pilae) შემდგომში გადაკეთდა. როგორც ღუმელი, ასევე ჰიპოკაუტის სარდაფში დამხმარე საყრდენები, მეორედ იქნა გამოყენებული (Karaszewicz-Szczypiorski 2016:53; სურ.4,5).

მეორადად გამოყენებული ქვის მასალა და არქიტექტურული დეტალები აღმოჩნდა ღუმელში, რომელიც აბანოს გათბობისთვის გამოიყენებოდა. მოზაიკიანი ოთახის სამხრეთ კედელთან აღმოჩნდა ქვის რამოდენიმე რიგისაგან შექმნილი ღრმა ფუნდამენტი, აღმოჩენილ საძირკველში დაცულია ადრინდელი შენობის კედლის ნაშთები. ადრეული კონსტრუქცია, მდებარეობს მოზაიკური იატაკიდან 1 მეტრით ქვემოთ. მოზაიკიანი ოთახის სამხრეთით აღმომოჩნდა სამსაფეხურიანი კიბე, რომელიც ამავდროულად მდებარეობს მოზაიკიანი იატაკის დონის ქვემოთ. მათი მდებარეობის მიხედვით ირკვევა, რომ შეუძლებელი იყო საფეხურების გამოყენებინათ მოზაიკიანი ოთახის შესასვლელად, მაშინ როდესაც საფეხურები აქტიურად გამოიყენებოდა, ეს კი იმას ნიშნავს, რომ საფეხურები უკვე აღარ გამოიყენებოდა მაშინ როდესაც ფუნქციონირებდა მოზაიკის იატაკიანი ოთახი (Karaszewicz-Szczypiorski, Mamuladze, 2018:101; სურ.4,5).

შეგროვებული მონაცემები საშუალებას იძლევა დადგინდეს გათხრების ადგილას აშენებული ნაგებობის ფუნქციონირება პირველ პერიოდში, გონიო-აფსაროსში ადრეული გარნიზონის ჩამოსვლის შემდეგ. მკვლევარები მათ სავარაუდო თარიღად ახ.წ. I საუკუნის შუა პერიოდს განსაზღვრავენ. მოზაიკიანი იატაკის ქვეშ უნდა ყოფილიყო ბეღელი, რომელიც მოზაიკის და აუზის ოთახის გაერთიანების შედეგად მიღებული სიგრძის უნდა ყოფილიყო 18,4 მეტრი, ხოლო სიფართე - 7,5 მეტრი. ასეთი ზომები არქეოლოგებს ავარაუდებინებს, რომ კიდევ ერთი იდენტური ბეღელი იყო განთავსებული გვიანდელი სააბაზანო კომპლექსის საზღვრებში, შესწავლილი ბეღლის აღმოსავლეთით. მიიჩნევენ, რომ აღმოჩენილი ბეღლები მიეკუთვნებოდა ყველაზე ძველ ეტაპს ციხის ცხოვრებაში (Karaszewicz-Szczypiorski, Mamuladze, 2018:107; Karaszewicz-Szczypiorski, Mamuladze, Aslanishvili, Daszkiewicz 2018:498, სურ.5).

ამრიგად, გონიო-აფსაროსის ციხეში ყველაზე მძლავრი კულტურული ფენა ახ.წ. I-III სს თარიღდება. ადრინდელი მონაცემების მიხედვით, მკვლევარები ორ ქვეპერიოდს გამოყოფენ. ყველაზე ადრეულს ახ.წ. I ს ბოლოთი და ახ.წ. II ს დამდეგით ათარიღებენ, ხოლო კიდევ უფრო მრავალფეროვანად არის მიჩნეული ახ.წ. II -III საუკუნის კულტურული ფენა.

თუმცა, ბოლოდროინდელი ქართულ-პოლონური კვლევები გარკვეულ კორექტირების საშუალებებს იძლევა. აღმოჩენილი თავდაცვითი, ადრეული კედლების ფრაგმენტები, როგორც ციხის გარეთ, ასევე ციხის შიდა ტერიტორიაზე და ადრეული აბანოს პირველი ფაზა, ერთმანეთის მსგავსია (Karasiewicz-Szczypiorski, 2018:493). კედლები აშენებული იყო დამტვრეული ქვით და თიხის დუღაბით. არქეოლოგების ვარაუდით, შესაძლოა, გამოყენებული იყო ხის კონსტრუქციაც (Karasiewicz-Szczypiorski, Mamuladze, Jaworski, Wagner; 2016:521; სურ.29).

აღსანიშნავია ის, რომ NO სექტორში აღმოჩნდა ორ განსხვავებული პერიოდის ნაგებობა. პირველი ფაზაში არსებული ნაგებობის დანგრევის შემდეგ მასზე დააშენეს მეორე ნაგებობა. თუმცა პირველი ფაზის ნაგებობის ნაშთები დღემდე შემორჩენილია, რომელიც, როგორც ჩანს გამოყენეს აბანოს ფუნდამენტად. აბანოს დაშენება პირველ ნაგებობაზე უნდა მომხდარიყო ახ.წ. I საუკუნის მეორე ნახევარში. მაგრამ აქვე არქეოლოგი ხაზს უსვამს, რომ „უცნობია პირველი ფაზის დანგრევის შემდეგ მაშინვე აშენდა მეორე ნაგებობა თუ გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ“ (Karasiewicz-Szczypiorski, 2016:54). აბანოს საბოლოო განადგურება უნდა მომხდარიყო ახ.წ. II საუკუნის მეორე ნახევარში. რაზეც მომწობს თანხმლები არქეოლოგიური მასალა. ზემოთ აღნიშნული მონაცემების მიხედვით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ გონიო-აფსაროსში აღნიშნული შენობა ახ.წ. I საუკუნის მეორე ნახევარამდე უკვე იყო აშენებული. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია თავდაცვითი კედელი, რომლის აშენებასაც არქეოლოგები ადრეულ პერიოდს უკავშირებენ, შესაბამისად სავარაუდოა, რომ ციხის ეს თავდაცვითი კედლები აშენებული იქნა ახ.წ. I საუკუნის მეორე ნახევარამდე. რათქმაუნდა ჰიპოთეზას რომელსაც ვავითარებთ ციხის დათარიღებასთან

დაკავშირებით საჭიროებს უფრო მეტ არქეოლოგიურ მტკიცებულებას, რომელიც სამომავლოდ არქეოლოგიური მასალების შედეგად უნდა დავამტკიცოთ.

სამწუხაროდ, წერილობითი წყაროების გარდა არანაირი მატერიალური ძეგლები არ მოგვეპოვება **ფაზისის** შესახებ. მკვლევარები დღემდე იკვლევენ ფაზისის ადგილმდებარეობას. წერილობითი წყაროები თითქოსდა მიგვითითებენ კონკრეტულ ტერიტორიაზე, მაგრამ არქეოლოგიური კვლევებით ვერაფერს ვადასტურებთ. სტრაბონი აღნიშნავს, რომ: „აქ არის ქალაქი, რომელსაც მდინარის სახელი ფაზისი ეწოდება. ეს არის კოლხეთის სავაჭრო ცენტრი, რომელიც შემოსაზღვრულია მდინარით (რიონი-ლ.ბ), ტბით (პალიასტომი-ლ.ბ) და ზღვით” (Strabo 11.2.17).

თვით ფაზისის ციხის აღწერისათვის მნიშვნელოვანია არიანეს მოგზაურობის ჩანაწერები, სადაც არიანე აღნიშნავს, რომ ციხეში 400 რჩეული მეომარი იყო და მისივე თაოსნობით მოხდა ციხის გაფართოება და თავდაცვითი სისტემის გაძლიერება (Arr., PPE,6).

მნიშვნელოვანი და საინტერესოა, შვეიცარიელი მოგზაურის ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ჩანაწერები, მან 1833 წელს მოინახულა ქ. ფოთი და მისი შემოგარენი. სადაც მან მიაგნო დაჭობებუ ადგილას მდებარე ბორცვს, რომელიც მისივე აღწერით ძალიან წააგავს არიანეს „პერიპლუსში” აღწერილ ციხეს (Montpereux 1839:30).

არიანეს მიერ დასახელებულ პუნქტებს შორის ბოლო **სებასტოპოლისია**, რომლითაც მის დროს მთავრდებოდა რომის გავლენის ქვეშ მყოფი ტერიტორიები კოლხეთში. სებასტოპოლისის შესწავლას ხელს უშლის ის გარემოება, რომ ქალაქი სოხუმი მდებარეობს ოკუპირებული აფხაზეთის ტერიტორიაზეა, რაც რა თქმა უნდა არ აძლევს არქეოლოგებს შესაძლებლობას ჩაატარონ სათანადო კვლევები. გასულ საუკუნეში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრებიც, სამწუხაროდ, არ გვაწვდის საკმარის ინფორმაციას ქალაქის შესახებ, ეს განპირობებულია იმით, რომ თანამედროვე ქალაქი გაშენებულია უშუალოდ სებასტოპოლისზე.

შემოჩენილი გვიანრომაული ციხის სამხრეთი კედელი, რომელიც გაუყვება სანაპირო ხაზს, ის იმდენად ახლოსაა ზღვასთან, რომ ტალღები პირდაპირ კედლებზე

ეხეთქება, ხოლო კედლის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილი მიემართა პირდაპირ ზღვაში. კედლის სიფართოე შეადგენს 2,25 მ. კედელი ამოყვანილია საშუალო ზომის ქვებითა და კირხსნარით. 25 მეტრის დაშორებით კუთხიდან აღმოჩნდა კვადრატული ფორმის ხვრელები წყლის სისტემისთვის, წყლის ციხიდან გასავლელად. წყლის სისტემასთან ახლოს, ციხის შიდა ტერიტორიაზე აღმოჩნდა იატაკი, რომელიც დაგებული იყო აგურის ფილებისგან (53X53 სმ, სიგრძე 7 სმ). როგორც აგურის, ასევე გრუნტის ძლიერი სიმაგრის საშუალებით მკვლევარები ვარაუდობენ, რომ აქ გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ხდებოდა ცეცხლით გახურება, ამაზე მიუთითებს ჭვარტლის ნარჩენები აგურზე. აგურების განლაგებისა და იქვე აღმოჩენილი მრგვალი აგურის ნარჩენის მიხედვით სავარაუდოა, რომ ეს ტერიტორია წარმოადგენდა ცხელი აბანოს განყოფილებას. თუმცა, არქეოლოგების ვარაუდით იატაკი არ წარმოადგენს კონსტრუქციის პირველ სახეს და ის გადაკეთებულია (Шервашидзе, Соловьев 1960:173).

აღმოჩენილი ციხის ტერიტორიის სამხრეთ გამაგრებას ახ.წ. I ს ათარიღებენ, დასავლეთის მშენებლობა კი ახ.წ. I-II სს (Шервашидзе, Соловьев 1960:173, სურ.1-5).

გალავნის სანაპირო კედლის დასავლეთი ნაწილი მკვლევართა ვარაუდით აგებული უნდა იყოს არა უადრეს ახ.წ. IV ს, ხოლო აღმოსავლეთ კედელი - ახ.წ. II ს ბოლო ხანებში, რომელიც ზემოდან გადადის ახ.წ. I-II სს საქალაქო საცხოვრისზე, რომელიც მოიცავდა შემოდობილ ეზოს და ჭას. საცხოვრებელი სახლი სწორკუთხა ყოფილა, რიყის ქვებით დულაბზე ნაგები. მასთან დაკავშირებულ ეზოში აღმოჩენილია შესანახი დანიშნულების თიხის ჭურჭლები და რიყის ქვით ამოყვანილი ჭა. როგორც ჩანს, დაახლოებით ახ.წ. II ს-ში აქ საქალაქო დასახლება იყო (ბრაუნდი 2014:279).

უკვე ახ.წ. II საუკუნის ბოლო ხანებში თანამედროვე სოხუმის ჩრდილო-დასავლეთ სექტორში, ოდენცში აშენდა კოშკი, რომელიც რა თქმა უნდა ციხესთან მიმავალ გზების გასაკონტროლებლად გამოიყენებოდა. მკვლევართა ვარაუდით, კოშკი ახ.წ. 175 წ ადრე ვერ აშენდებოდა და მას იყენებდნენ V ს-მდე. სავარაუდოა, რომ ის სებასტოპოლისის ციხის თავდაცვით ავანპოსტს წარმოადგენდა (ბრაუნდი 2014:304).

ახ.წ. IV ს-ში, შესაძლოა ცოტა მოგვიანებით, ფორტი განივრცო ჩრდილოეთის მიმართულებით აგებული კედლითაც. ამ კედელმა ჩაჭრა ადრეული ფენები, რომელიც ახ.წ. I ს-მდე თარიღდება. არიანეს ცნობით სებასტოპოლისის გარნიზონის შემადგენლობაში იყო კავალერია, რომელსაც მან გამოცდა მოუწყო. კავალერიის არსებობა გარკვეულწილად გარნიზონის არსებობაზე მიუთითებს. არიანეს დროინდელი ციხის გალავნის და დამცავი თხრილის დიდი ნაწილი ჯერ კიდევ აღმოუჩენელია (ბრაუნდი 2014:283).

Pontus limes-ის უკანასკნელი პუნქტი იყო **ბიჭვინთა**. ახ.წ. III ს-ში პიტიუნტი მოიხსენიება როგორც ფორტი. პიტიუნტი ფორტისთვის საუკეთესო ადგილი იყო. როგორც ჩანს, ის ზღვიდან გარკვეულ მანძილზე იყო აღმართული, რაც ცხადია, ხმელეთზე გადადგილების საჭიროებას ქმნიდა. როგორც მკვლევარები ვარაუდობენ, პიტიუნტს ნავსადგომიც ჰქონდა (ბრაუნდი 2014:309). არსებობს მოსაზრება, რომ ანტიკურ ხანაში ფორტი ზღვასთან არხით იყო დაკავშირებული და ამ პატარა უბის ბოლოს ნავმისადგომი პირდაპირ, უშუალოდ ფორტზე იყო მიშენებული. აეროფოტო გადაღებების შედეგად გამოვლინდა ჩანართი ლაქები, რომელიც ამ მოსაზრების სასარგებლოდ მეტყველებს. გარდა ამისა, სათანადო ადგილზე გარღვეული ჩანს vicus-ს კედელი, რაც, შესაძლოა, ასეთი არხის საჭიროებას პასუხობდა (ლორთქიფანიძე 1991:74).

ახ.წ. I ს პირველ ნახევარში პიტიუნტში რომაული ძლიერი ციხე-სიმაგრის არსებობა გამორიცხებულია, ამასვე გვიდასტურებს არიანეს ცნობაც, საიდანაც ირკვევა, რომ II ს პირველ ნახევარში დიოსკურიადის (სოხუმის) სიმაგრით მთავრდებოდა კოლხეთის სანაპირო. არიანეს ცნობა მოწმობს, რომ აღნიშნულ პერიოდში რომაელებს ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ პიტიუნტში მტკიცედ ფეხი მოკიდებული. აქ ჯერ კიდევ არ არსებობდა ძლიერი ციხე-სიმაგრე. გარდა ამისა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პიტიუნტის გამაგრება უნდა მომხდარიყო ახ.წ. II ს მეორე ნახევარში ან III ს დასაწყისში (ლორთქიფანიძე 1991:76).

შემდგომი ეტაპი ბიჭვინთის ისტორიაში ახ.წ. III-IV სს წარმოადგენს. III ს-ში ქალაქს უკვე აქვს გამაგრებული ცენტრი. პირველ ნახევარში მის როლს რომაული

კასტელუმი ასრულებს, რომელიც შედარებით მცირეა, სწორკუთხოვანი, თითქმის კვადრატული, ის II ს მეორე ნახევარს ან III ს დასაწყისს მიეკუთვნება. როგროც ჩანს, უფრო გვიან ჩნდება შიდაციხის გაფართოების საჭიროება, დაახლოებით III ს ბოლო და IV ს დასაწყისი. III ს მეორე ნახევარში გაფართოებული შიდაციხეც ქალაქის მცირე ნაწილს მოიცავდა (ლორთქიფანიძე 1991:74).

გავრცელებულია მოსაზრება, რომ პიტიუნტს „შიდა ნავსადგური” ჰქონდა. ამის საფუძვლად მიიჩნევენ ბიჭვინთის კონცხის რელიეფის ცვლილებას, კერძოდ, კი მდინარე ბზიფის ერთ-ერთი ტოტის გადაადგილებას ჩვენთვის საინტერესო ხანაში. ა. როსტოვცევის თვალსაზრისი ფაქტთან დაკავშირებით შემდეგია: „მდ. ბზიფი ერთ დროს ზღვას უერთდებოდა სოფ. კალდახვარის ხაზზე, შემდგომში თანდათან ეს უბე დაიშალა და მდ. ბზიფის დელტად იქცა. უბის ნაცვლად კუნძულები წარმოიქმნა. ახ.წ. II საუკუნეში მდ. ბზიფის ერთი ტოტი გადასჭრის ბიჭვინტის კონცხს, გაივლის ინკიტსა და ანიშწარაზე და ბიჭვინთის ყურეში ერთვის ზღვას, პატარა მდინარე წარასთან. ასეთ ვითარებაში ბიჭვინთის კონცხი კუნძულს წარმოადგენს, ხოლო ტბები ინკიტი და ანიშწარი „შიდა ნავსადგურებია” (Ростовцев 1916:18).

„დიდი პიტიუნტის” შიდა ციხის გეგმა ცხადს ხდის, რომ ორივე ნაწილი შემოზღუდულია საერთო გალავნით, რომელიც აღჭურვილია კოშკებით, ბურჯებითა და კონტრფორსებით. მცირე სხვაობა შეიმჩნევა კოშკების მოყვანილობაში, მათ ზომებსა და მათ შორის მონაკვეთთა სიგრძეშიც. ციხე-ქალაქის აღმოსავლეთი ნაწილის კოშკები ოთხკუთხოვანია, მრავალწახნაგოვანი და ოდნავ კუთხეებმომრგვალებულიც, დასავლეთ ნაწილში კი არის ოთხკუთხოვანი და სექტორული, გარედან ხუთწახნაგოვანი, თანაც უფრო დიდი ზომის. სხვაობაა გალავნის სისქეშიც და, რა თქმა უნდა, თვით ციხე-ქალაქის ორ უმთავრეს ნაწილს შორის აღნაგობაში: დასავლეთი ნაწილის სწორკუთხოვან (თითქმის კვადრატულ) ზღუდეს და ოვალური გალავნით შემოსაზღვრულ აღმოსავლეთის ნაწილს შორის (აფაქიძე 1975:61, სურ.3).

ბიჭვინთის ციხის განაშენიანება თითქმის იმეორებს გონიო-ავსაროსის განაშენიანებას, მასში მდებარეობს სხვადასხვა დანიშნულების შენობა-ნაგებობები:

ყაზარემები, აბანოები მოზაიკის იატაკით, სათავსოები, სხვადასხვა დანიშნულების შენობება-ნაგებობა, მოკირწყლული ქუჩები.

ბიჭვინთის ნაქალაქარზე მოპოვებული არქეოლოგიური მასალის მიხედვით, აქ ინტენსიური ცხოვრება ახ.წ. I ს-ში თითქოს შენელებულია, ხოლო II ს-დან, განსაკუთრებით კი III-IV სს, პირიქით - აქტიურია. საქალაქო ცხოვრების ასეთი აღორძინება, როგორც ჩანს, აქ რომაელთა ძლიერი ციხე-სიმაგრის გაჩენით უნდა აიხსნას.

2009 წ ბიჭვინტაში ინფრასტრუქტურული სამუშაოების შედეგად შემთხვევით აღმოჩნდა წყალგაყვანილობის სისტემა, „აკვედუკი“, თითქმის 10 მეტრის სიგრძის. ამავე ტერიტორიაზე განლაგებული იყო ჭა წყლის ჩამკეტით, რომელიც ქალაქისკენ მიედინებოდა. წყალგაყვანილობის სისტემაზე განლაგებული იყო კომპები. გათხრების დროს ასევე აღმოჩენილი იქნა სამი კომპი. ერთ-ერთი კომპი დაზიანებულია სამშენებლო სამუშაოების შედეგად; მეორე განლაგებულია სატაძრო კომპლექსის შიგნით თანამედროვე ქალაქ ბიჭვინთის ცენტრში; მესამე ძაალის მიმდებარე ტერიტორიაზეა, რომელიც იყო არქეოლოგების შესწავლის ობიექტი (Барциц 2013).

ძველი ქალაქის გათხრების დროს, ასევე აღოჩნდა ხელოვნური სადრენაჟე და კანალიზაციის სისტემა. წყალგაყვანილობის სისტემა, სავარაუდოდ, სათავეს იღებს ცისფერი ტბიდან, რომელიც მდებარეობს 10 კილომეტრის დაშორებით ბიჭვინთიდან. მეორე ვერსიით - ცისტერნა, რომლისაგანაც სათავეს იღებს წყალგაყვანილობის სისტემა, ნახეს მთა ამჟარას ძირას (Барциц 2013:24).

რაც შეეხება ძველის ასაკს, საკითხი უფრო რთულია, რადგან არ გაკეთებულა სპეციალური ანალიზები, თუმცა კერამიკული კომუნიკაციების კვალი, რომელიც აღმოაჩინეს უძველესი დასახლების ტერიტორიაზე, ახ.წ. II-VI სს თარიღდება (Барциц 2013:29).

როგორც ჩანს, უძველესი პიტიუნტის წყალმომარაგების სისტემის მშენებლობის ზუსტი თარიღი შეიძლება მხოლოდ დათარიღების თანამედროვე მეთოდებისა და სერიოზული არქეოლოგიური კვლევების შედეგად იქნეს მიღებული.

დასკვნა

რომაელთა გარნიზონები, ძირითადად, კოლხეთის სანაპიროზე განლაგდა, ზღვასთან ახლოს, ამისთანავე ეს ციხეები მდებარეობდნენ მდინარეების სიახლოვეს, რომელიც, რა თქმა უნდა, საუკეთესო საშუალება იყო კომუნიკაციისთვის, როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე რომის მიერ კონტროლირებად ტერიტორიაზე - ზღვით. რომისთვის კავკასია მიმიზიდველი იყო თავისი სავაჭრო გზებით. განსაკუთრებით საყურადღებო იყო შუა აზიიდან მომავალი გზა: კასპიის ზღვიდან მდ.მტკვარზე, ლიხის ქედის გადასვლით, მდ. ფაზისის გავლით შავ ზღვამდე. ამ გზამ განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა მას შემდეგ რაც პარტიამ თავის კონტროლს დაიქვემდებარა ჩინეთიდან და ინდოეთიდან მომავალი სახმელეთო მაგისტრალები. ამასთანავე, კავკასიონის ქედი კარგი ბარიერი იყო ჩრდილოეთიდან მომდინარე ტომების შემოჭრის დასარეგულირებლად (გამრყელიძე, თოდუა 2006:25-57).

ძირითად მიმოსვლის საშუალება იყო ნაოსნობა, მაგრამ გამართული იყო სახმელეთო გზები და ხიდებიც. რომაელთა მმართველობის დროს კოლხეთში მცხოვრები ტომების ნაწილი არასტუმართმოყვარე და აგრესიული იყო, ამიტომაც რომაელებისათვის მნიშვნელოვანი იყო გზების დაცვა „ბარბოროსებისგან“ (Mitford 2018:442). კოლხეთის სანაპირო ცნობილი იყო მეკობრეობით, რის აღსაკვეთათაც რომს გარკვეული ღონისძიებების ჩატარება მოუხდა.

რომაული გარნიზონების განლაგებამ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, რა თქმა უნდა, გამოიწვია შედარებით აქტიური და მშვიდი სავაჭრო კავშირი რომსა და მის პროვინციებთან, ყველაზე მოსახერხებელ გზას ზღვა წარმოადგენდა. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში განლაგებული ციხეებისთვის შემოდიოდა სხვადასხვა რომაული ნაწარმი: კერამიკა, მინა, სამკაულები, რომელთა შორის მცირეაზიული ნაწარმი სჭარბობს.

როგორც ავღნიშნეთ, რომაელებისათვის კოლხეთში კომუნიკაციის საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენდა ზღვა და მდინარეები, სწორედ აქედან გამომოდინარეა, რომ

იმპორტული საქონელი მოქცეულია კოლხეთის ზღვისპირა რეგიონებში, რომლის მომხარებლებიც, ძირითადად, სანაპირო ზოლზე მცხოვრები მოსახლეობა წარმოადგენდა (ინაძე 1962:120; ჯაფარიძე 1989:20).

აფსაროსში ახ.წ. I ს-დან ჩანს პერგამული ნაწარმი, რასაც შემდგომ უკვე მოსდევს II-III სს მათი ფართო გავრცელება. ახ.წ. I-III სს თარიღდება სინოპური იმპორტული კერამიკა (ებრალიძე 2004:83) მნიშვნელოვანი იყო სირია-პალესტინის საწარმოო ცენტრებიდან ცირკულირებული მონეტებიც (ვარშლომიძე 1999:88-101). თუკი ნუმიზმატიკური ძეგლებს მივაქცევთ ყურადღებას, დავინახავთ, რომ მასალებში გვხვდება ანტიოქიისა და კაპადოკიის კესარიაში მოჭრილი ვერცხლისა და სპილენძის მონეტები, ასევე ტრაპეზუნტის მონეტები (ვარშლომიძე 1999:100). შესაბამისად, აღმოჩენილი მონეტები ამ ცენტრებიდან მიუთითებენ მათ სავაჭრო ურთიერთობებს კოლხეთთან. ბიჭვინთაში აღმოჩენილი არქეოლოგიური აღმოჩენები და ნუმიზმატიკური მასალა იმეორებს აფსაროსის იმპორტულ მასალებს, მხოლოდ აქ ყურადღება უნდა მიექცეს იმ საკითხს, რომ ბიჭვინთაში აღმოჩენილი მასალები თანადროულია ბიჭვინთის ციხის ანუ ახ.წ. II-IV სს, რაც ქრონოლოგიურად არ ემთხვევა აფსაროსის კულტურულ ფენებს: ახ.წ. I-III სს.

სამწუხაროდ, კოლხეთში ჭირს რომაული და ადგილობრივი მოსახლეობის სავაჭრო ურთიერთობის განსაზღვრა. ამ პერიოდის მკვლევართა მოსაზრებით, არ მომხდარა ადგილობრივი მოსახლეობის რომანიზაცია, ისე როგორც სხვა ექსპანსირებულ მიწებზე (თოდუა 1989:723; კახიძე 2002:211-213).

რაც შეეხება კოლხურ ექპორტს, ძირითადად გადიოდა ხე-ტყე, რომელიც საუკეთესო მასალა იყო გემთმშენებლობისათვის (Strabo 11,2,17). მკვლევარები ასევე ვარაუდობენ, რომ კოლხეთიდან რომაელები ეწეოდნენ ნავთობის ექსპორტს, რომელიც სელთან, ფისთან, თაფლთან, ღვინოსთან, ხე-ტყესთან ერთად გაჰქონდათ (გამყელიძე 2001:29-30; ებრალიძე 2004:89).

რომაული გარნიზონების მომარაგება კოლხეთში ახ.წ. II-III სს ტრაპეზუნტიდან ხდებოდა, ხოლო IV საუკუნეში ანტიოქიიდან (გამყელიძე 2010 : 203).

და ბოლოს, შეიძლება ითქვას, რომ რომაული ინფილტრაცია კოლხეთში ჯერ კიდევ პომპეუსის შემოსვლით დაიწყო, როდესაც ძვ. წ. 65 წელს ის შეიჭრა კოლხეთში. ამის შემოდგომ უკვე რომაელებმა მათი გარნოზონების დაარსება დაიწყეს, რომელიც ახ.წ. I ს მეორე ნახევრით თარიღდება. პირველ რიგში ეს პერიოდი აფსაროსის ციხის აშენებას უკავშირდება. არქეოლოგიური მასალებითა და წერილობითი წყაროებით ეს სავარაუდოდ ახ.წ. 77 წ-მდე უნდა მომხდარიყო, მაგრამ მნიშვნელოვანი ბოლო წლებში ციხის გარეთ და შიდა ტერიტორიაზე ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგები, რომლის დროსაც გამოვლინდა კედლის ფრაგმენტები, რაც მიანიშნებს, აფსაროსის ციხის უფრო ადრეულ პერიოდს და, შესაძლოა, ახ.წ. 77 წ-მდე დათარიღდეს (Plontke-luning, Fellmuz, Geyer 2002:72; Karasiewicz-Szczypiorski 2018:491).

ფაზისში, რომელიც, სავარაუდოდ, არიანეს მოგზაურობამდე (ახ.წ. 132 წ) აშენდა, თავდაპირველად ხის კონსტრუქცია უნდა ყოფილიყო. არიანეს მოგზაურობის დროს კი ის გაამაგრეს და გამომწვარი აგურით ააგეს. სავარაუდოა, რომ ეს უნდა მომხდარიყო ახ.წ. 77 წლიდან არიანეს მოგზაურობამდე ანუ ახ.წ. 132 წ-მდე. რომაულ გარნოზონს ფაზისი, როგორც აფსაროსი ახ.წ. IV ს უნდა დაეტოვებინათ. დაახლოებით იმავე პერიოდიდთ თარიღდება რომაელების სახმედრო გარნიზონის ფუნქციონირება სებატოპოლისის ციხეშიც.

პონტოს ლიმესის უნაკასკნელი ციხე, რომელიც არიანეს დროს არ ფუნქციონირებდა, პიტიუნტი იყო. სავარაუდოდ, ის ახ.წ. II ს ბოლოს ან III ს პირველ ნახევარში აიგო, ხოლო IV ს ბოლოს დაცარიელდა.